

Metoda „a“ metafyzika v Descartesových *Regulae* *Richard Zika*

Předkládaná práce sleduje Descartesovu prezentaci vlastní metody v jeho prvním rozsáhlejším – i když nedokončeném – spise *Pravidla pro vedení ducha* (1619 – 1628), zvláště v jeho prvních dvanácti *Pravidlech*. Jejím hlavním záměrem je prokázat vnitřní identitu „nové“ metody *Pravidel* s Descartesovým rozuměním problematice „jsoucna jako jsoucna“ (*ontologii*). Druhým, navazujícím záměrem je připravit půdu pro interpretaci Descartesova nauky o „počátcích a příčinách jsoucna“ (tj. jeho *první filosofie / metafyziky*). Příslušné výklady proto vyzdvihují problematiku *počátečnosti*, a to především s ohledem na její deficienci, vynucující si výslovný *proté-filosofický* či *metafyzický* výzkum. Za tímto účelem je zde využít další Descartesův raný spis, *Svět čili Pojednání o světle*. Intencí je přitom sledovat jednotu Descartesova implicitního i explicitního tázání po „bytí“ s jeho hledáním pravého lidského dobra. – Práce těží z celé řady starších i novějších interpretací, nicméně nejvýrazněji se v řadě kroků nechává vést dnes již klasickou studií J.-L. Mariona *Sur ontologie grise de Descartes*.¹

---

¹ J.-L. MARION, *Sur ontologie grise de Descartes. Science cartésienne et savoir aristotelicien dans les Regulae*, Vrin, Paris 1975 (dále *O.G.D.*). – Předkládaná práce přitom respektuje Marionovo nahlížení *Pravidel* jako Descartesovy *konfrontace* s aristotelismem, nicméně sama klade důraz na explikaci *pozitivní* intence *Pravidel*, již je *nové* stanovení správnosti lidského bytí, se všemi jejími významnými důsledky. K Marionově pojetí pravidel srv. zvl. autorův výklad v § 1. *Sur ontologie grise: „La question des « Regulae », et la nécessité de les mettre en situation par rapport à Aristote“, O.G.D., s 13-23; k porovnání Marionova přístupu k Pravidlům s odlišnými srv. např. G. MUÑOZ-ALONZO LÓPEZ, Cuestiones bibliográficas sobre el método cartesiano, Revista General de Información y Documentación, v. 5, n. 1, 1995, s. 71-82.*

§ 1 Dobrá mysl

Na krátké úvodní *Pravidlo I* lze pohlížet nejen jako na stanovení úlohy, již Descartes řeší v dalším postupu, nýbrž i jako na anticipaci jejího řešení, alespoň naznačenou.² Zcela legitimně mu lze rozumět jako výchozí expozici Descartesových představ o *správném* a komplementárně i *nesprávném* způsobu *poznání*. Stejně tak legitimně mu však lze rozumět i jako výchozí expozici jeho představ o *dobřem* a *špatném* způsobu lidského bytí. A lze-li mu rozumět jako výchozí *filosofické* expozici představ o lidském dobru a zlu (o dobrém či špatném způsobu lidského *bytí*), musí ho být rovněž možné interpretovat jako výchozí (přínejmenším *implicitní*) výklad *lidského bytí jako takového* (jako *in nuce* „regionální ontologii“ jsoucna člověk). – K potvrzení právě naznačených charakteristik lze nejnázat dospět postupným upřesňováním klíčového pojmu prvního *Pravidla*, jímž je pojem *dobrá* či *zdravá mysl* (*bona mens*).

Tuto *dobrou mysl* Descartes bezprostředně identifikuje s *univerzální moudrostí* (*universalis Sapientia*),³ již rovněž charakterizuje jako *lidskou* (*humana sapientia*). Prvním přiblížením povahy univerzality *dobré mysli* (= lidské moudrosti) je stanovení jednoty *všech* věd a jejich identifikace s lidskou moudrostí: „*všechny vědy nejsou nic jiného než lidská moudrost, jež setrává stále jedna a táž...*“⁴ Druhým přiblížením je Descartesovo stanovení cíle pěstování univerzální moudrosti – jde nikoli o to, aby člověk řešil školské úlohy, nýbrž o to, aby v jednotlivých *životních* situacích předložil jeho intelekt vůli to, co je třeba zvolit.⁵ *Dobrá mysl* jako *univerzální moudrost* je proto především „praktickou“ moudrostí: schopností správné orientace člověka ve světě, vodítkem dobrého života. Jelikož jsou však v její jednotě *původně* integrovány rovněž vědy – nejsou *nic* jiného než ona –, lze univerzalitu lidské moudrosti (= *dobré mysli*) charakterizovat jako *univerzalitu v silném smyslu* – ne jako jen a pouze *praktickou* a stejně tak ne jako jen a pouze *teoretickou*. V původní jednotě univerzální moudrosti alias *dobré mysli* je nanejvýš možné *akcentovat* ohled vyrovnávání se s životem, starosti o vlastní (živo)bytí ve světě.

Povahu *jednoty* univerzální moudrosti alias *dobré mysli* Descartes naznačuje přirovnáním lidské moudrosti ke slunečnímu světlu. Lidská moudrost „*setrává stále jedna táž, na jakkoli mnoho rozličných subjektů je uplatňována, a není jejich rozmanitostí*“

---

² K významu *Pravidla I* srv. Marionovu charakteristiku: „La Règle I détermine d’emblée le but ultime [...] de toutes les suivantes, parce que l’origine détermine toujours ce qui en provient. Cette décision initiale assure une position qui, entendue au sens militaire, commande toutes les transformations, déformations ou innovations qu’aménageront les Regulae au cours de leur développement.“ J.-L. MARION, *O.G.D.*, s. 25.

³ „...de bonâ mente, sive de hac universali Sapientiâ...“ *Regulae ad directionem ingenii*, R. I, AT, X, 360 (dále *Regulae*).

⁴ „...scientiae omnes nihil aliud sint quàm humana sapientia, quae semper una & eadem manet...“ *Regulae*, R. I, AT, X, 360.

⁵ „...ut in singulis vitae casibus intellectus voluntati praemonstret quid sit eligendum...“ *Regulae*, R. I, AT, X, 361.

měněna více než světlo Slunce rozmanitostí věcí, jež osvětluje...“⁶ Dobrá mysl tedy není diverzifikována rozmanitostí věcí (čili subjektů), k nimž se vztahuje, více než sluneční světlo rozmanitostí věcí, jež osvětluje, a to z toho důvodu, že se věcem nepoddává, není vůči nim pasivní. A ačkoli se dobrá mysl věcem nepoddává, nenechává se od nich v čemkoli podstatném měnit, přesto je činí zjevnými, „osvětluje“ je. Jednota dobré mysli je tak aktivní jednotou, jejímž dílem je na jedné straně setrívání dobré mysli vůči věcem, nimž se vztahuje, v identitě se sebou, tj. její odolávání vůči působení toho, co je vnější, na druhé straně poznávání věcí (odkrývání toho, co je vnější). – Přirovnává-li však Descartes univerzální lidskou moudrost ke slunečnímu světlu, tj. jistému následku, je ještě zapotřebí stanovit, co je vlastně „Sluncem“ – tj. „zdrojem“ či příčinou – této moudrosti.

Nepřímý pokyn k určení „zdroje“ univerzální moudrosti poskytuje autor již v předběžném stanovení povahy věd: vědy spočívají cele (či jako celek) v poznávání duchem (*in animi cognitione*).⁷ Jestliže však v poznávání duchem spočívají vědy jako celek a jestliže zároveň vědy náležejí do univerzální jednoty lidské moudrosti, spočívá v poznávání duchem sama univerzální moudrost. – Přímý pokyn podává autor v konkretizaci představy o aktivní povaze poznávání: chce-li někdo vážně pátrat po pravdě o věcech či pravdě věcí (*seriò rerum veritatem investigare vult*), má dle něj mít na mysli výlučně růst přirozeného světla rozumu (*cogitet tantùm de naturali rationis lumine augendo*).⁸ „Sluncem“ dobré mysli čili univerzální moudrosti je tedy rozum (*ratio*), poznávání duchem (*animi cognitio*) je ve svém kořeni přirozenou činností rozumu.⁹ Jedině rozum vnáší vnitřní jednotu do lidského ducha a v jednotě s tím odkrývá věci i správné možnosti lidského jednání.

Dobrou mysl (*bona mens*) čili univerzální lidskou moudrost lze tak charakterizovat jako takovou modalitu bytí lidského ducha, jež vyplývá z přirozené, ničím nerušené činnosti (a potud svobody) lidského rozumu. Rozum vnáší do jednotlivých operací lidského ducha vnitřní jednotu, aktivizuje je a takto je osvobozuje od určování a jím vyvolávaného diverzifikování věcmi a jako v tomto smyslu jednotnému a svobodnému od věcí i vůči věcem mu umožňuje jejich určování, tj. poznávání.¹⁰ – Lidské dobro tedy

---

⁶ „...humana sapientia [...] semper una & eadem manet, quantumvis differentibus subjectis applicata, nec majorem ab illis distinctionem mutuatur, quàm Solis lumen à rerum, quas illustrat, varietate...“ *Regulae*, R. I, AT, X, 360. – Tuto svobodu světla lidské moudrosti ode všeho, co osvětluje, radikalizuje Marion v dependenci všeho rozumem osvětleného (a takto proměněného): „...non seulement elle [*scl.* la lumière] ne reçoit aucune modification de ce qu'elle éclaire, mais le transforme en uniforme dépendance de soi...“ J.-L. MARION, *O.G.D.*, s. 29.

⁷ „...[*scientiae*] totae in animi cognitione consistunt...“ *Regulae*, R. I, AT, X, 359.

⁸ *Regulae*, R. I, AT, X, 361.

⁹ Descartes zde přirovnává ke slunečnímu světlu lidskou, svou vlastní racionalitu. K implicitní konfrontaci s tradičním užíváním metafory slunce srv. např. J. BRUNSCHWIG, *Règles pour la direction de l'esprit*, in: Descartes. Oeuvres philosophiques, t. I, Garnier, Paris 1963, s. 67-204, s. 78, pozn. I.

¹⁰ K jednotící funkci rozumu srv. např.: „Tal unidad de la razón constituye algo así como el dato previo, el punto arquimédico, desde el que Descartes comienza a construir esa nueva “mirada” con que la

pro Descartesa spočívá v lidské rozumovosti a v ní založené svobodě či volnosti *ode všeho*, s čím se člověk střetává, a zároveň *ke všemu* tomu, s čím se má člověk vyrovnat.¹¹ K přesnějšímu pochopení úlohy *Pravidla I* je však žádoucí vyložit nejen to, v čem spočívá lidské dobro, nýbrž i to, v čem spočívá zlo. Je třeba – i když stejně tak předběžně a vágně – exponovat i protikladnou modalitu bytí lidského ducha, jíž je jeho určovanost nikoli jím samým (respektive rozumem), nýbrž věcmi.

První Descartesův odkaz k nesprávnosti lidského bytí se nachází již na samém začátku *Pravidla I*: „*Je zvykem lidí, že kdykoli poznají nějakou podobnost mezi dvěma věcmi, soudí o obou i v tom, v čem jsou odlišné, podle toho, co shledali jako pravdivé o jedné z nich.*“¹² – Postoj, kterým se zde Descartes zabývá, je výrazem pasivity. Poukazuje k tomu již termín *zvyk* (*consuetudo*). Orientuje-li se člověk, *rozumová* bytost, na základě *zvyku*, orientuje se – respektive *nechává se orientovat* – tím, co již *bylo*. Pouští z ruky svou *přítomnost*, vzdává se *rozhodování* (jež je dílem *rozumu* a jako dílo *rozumu aktualizací* lidské svobody), a svoluje k tomu, aby jej určovala minulost, tj. to, co již je – ať již jakkoli – *rozhodnuté*. Orientuje-li se dále člověk jako *rozumová* bytost právě na základě *zvyku přisuzovat jedné věci to, co shledal jako vlastnost nějaké jí podobné věci*, vzdává se své kompetence k *ducha-přítomnosti*, tzn. k činné sobě-přítomnosti ducha skrze rozum, ve prospěch nekontrolované asociační hry představ, tj. *představivosti* či *obrazotvornosti*.¹³ Nechává se určovat svými představami v jejich bezprostřednosti – a skrze své představy v posledku věcmi, jež je vyvolávají, tj. vnějškem, „světem“. Zaujímá tak postoj, v němž lze dospět jen k *domněnkám*, jež můžou být (v banálním smyslu) pravdivé pouze *nahodile*. – Takový člověk se vzdává své rozumovosti a svobody k pravdě (vzdává se své principiální duchapřítomnosti), a v důsledku toho se ztrácí v bytostné nepravdě pouhých domněnek, a tedy v světě. Rozhoduje se pro nesvobodu a nepravdu – a tím propadá *zlu*.

---

filosofía continental del XVII y XVIII va a llevar a cabo su abordaje a lo real. Varios son los términos con que se refiere a esa realidad originaria y radical, referente último de todo saber particular: Descartes habla de “*humana sapientia*”, “*bona mens*”, “*universalis sapientia*”, “*lumen naturale rationis*”, términos que, en todos los casos, remiten a una realidad que debe construir el objeto y fin primordial de las investigaciones humanas. La unidad de la ciencia defendida por Descartes proviene del hecho de que las diferentes disciplinas se originan en el despliegue de una y la misma razón sobre sus varios objetos.” L. ARENAS, *Matemáticas, método y mathesis universalis en las Regulae de Descartes*, Revista de Filosofía, IX., n. 15, 1996, s. 37- 61, cit. m. s. 43- 44.

¹¹ „La science universelle, c’est la raison consciente d’elle même et mise en possession de tous ses moyens ; c’est l’art de penser, systématiquement constitué, mais en vue de la vie [...] et non en vue de la science.“ G. CANTECOR, *La vocation de Descartes*, Revue Philosophique de la France et de l’Étranger, XCVI, 1923, s. 372-400, cit. m. s. 392.

¹² „Ea est hominum consuetudo, ut, quoties de aliquem similitudinem inter duas res agnoscunt, de utrâque judicent, etiam in eo in quo sint diversae, quod de alterutra verum esse compererunt.“ *Regulae*, R. I, AT, X, 359.

¹³ Termíny „obrazotvornost“ a „představivost“ zde označují vágně míněné totéž. Významově rozlišeny – jako označení pro korelativní kompetence těla a ducha – budou až v § 7.

V navazující konkretizaci výše citované výtky Descartes svůj vhléd do povahy lidského *zla* prohlubuje: lidé obvykle nesprávně srovnávají vědy (*scientiae*), jež spočívají cele v poznávání duchem, s řemesly a uměními (*artes*), jež vždy vyžadují *jisté* používání a *jistý habitus* těla (*quae aliquem corporis usum habitumque desiderant*) – a jež se proto ve svém provozování vzájemně vylučují –, a v důsledku toho se domnívají, že je třeba oddělovat od sebe jednotlivé vědy podle rozdílnosti jejich předmětů a provozovat je nezávisle na sobě.¹⁴ – K porozumění této konkretizaci je nejprve třeba v náznaku přiblížit povahu umění a řemesel. Člověk jako rozumově-tělesná bytost se ve svém „fyzickém“ vyrovnávání s věcmi *musí* těmto věcem přizpůsobovat a nemůže tedy být vůči nim výlučně *ze sebe*, tj. spontánní, *čistě* aktivní. Aby mezi věcmi obstál, musí se naučit správně se jim ve své tělesnosti *poddávat*. A právě nevyhnutelnost *poddávání* se věcem v jejich různosti je pak základem (případně) specializace a v ní spočívající diverzifikace lidí jako *tělesných* bytostí. – Poddává-li se však (na základě nesprávné analogie) věcem a skrze ně světu člověk jako *rozumově-tělesná* bytost, tj. usiluje-li o poznání věcí tak, že pěstuje vědy, jako by byly jednotlivými *habity* – jak je tomu explicitně v *aristotelsko-scholastickém*, implicitně však v jakémkoli naivním pojmání vědy –,¹⁵ zbavuje se tím možnosti uskutečnit svou vnitřní činnou jednotu a díky ní

---

¹⁴ „Ita scientias, quae totae in animi cognitione consistunt, cum artibus, quae aliquem corporis usum habitumque desiderant, malè conferentes, videntesque non omnes artes simul ad eodem homine esse addiscendas, sed illum optimum artificem facilius evadere, qui unicam tantum exercet, [/] quoniam eadem manus agris colendis & citharae pulsandae, vel pluribus ejusmodi diversis officijs, non tam commodè quàm unico ex illis possunt aptari : idem de scientijs etiam crediderunt, illasque pro diversitate objectorum ab invicem distinguentes, singulas seorsim & omnibus alijs omissis quaerendas esse sunt arbitrati. In quo sanè decepti sunt.“ *Regulae*, R. I, AT, X, 359-360.

¹⁵ Pojem habitu jako zvláštního druhu kvality (*poiotés, qualitas*) má svůj původ v Aristotelových *Kategoriích*, kde je stručně vyložena pojmy *hexis* (= habitus) a *diathesis* (= dispozice). K habitům řadí Aristotelés vědy a zdatnosti jako relativně stálé vlastnosti, k dispozicím vlastnosti, které rychle podléhají změně, mezi něž náleží ještě ne zcela osvojené vědění (ARISTOTELÉS, *Categoriae*, 8b 26 – 9a 13). – V navázání na Aristotela se ustavuje koncept habitu (či *hexis*) jako výlučně či především (ve smyslu exemplarity) získané (nejčastěji vlastním úsilím nabyté) schopnosti k něčemu. Habity se obvykle dělí na tělesné a duševní, k nimž náležejí i vědy (např. dle autority Descartesových školních let: „...distinguere oportet inter habitus materiales, qui reperiuntur in corpore, et habitus spirituales, qui sunt in intellectu et voluntate.“ F. SUÁREZ, *Disputationes Metaphysicae universam doctrinam duodecim librorum Aristotelis comprehendentes*, disp. XLIV, s. XII, 13). Zvláštností habitů je přitom to, že jejich nositel je modifikován předmětem, ke kterému se příslušný habitus vztahuje. I v případě věd dochází tak k modifikaci (a tedy *trpění*) jejich nositelů a v důsledku toho k jejich diversifikaci podle odlišnosti předmětů jednotlivých disciplin (např. dle Tomáše Akvinského: „...actus differunt specie secundum diversitate objectorum, ut supra dictum est. Sed habitus sunt dispositiones quaedam ad actus. Ergo etiam habitus distinguuntur secundum diversa objecta.“; „...habitus scientiarum secundum quos homines diversificantur...“ Th. DE AQUINO, *Summa theologiae*, I^a-II^ae, q. 54, 2. s. c.; I^a-II^ae, q. 50, a. 4, co.). – Srv. např. stručné, nicméně výstižné vyzdvižení relevantních rysů habitu (= *hexis*) v Ritterově slovníku: G. FUNKE, *Hexis (habitus)*, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, B. 3, Schwabe, Basel – Stuttgart 1971, s. 1120-1123. – Se zřetelem na sledovanou konfrontaci srv. Marionův výklad aristotelsko-scholastického východiska

proniknout pod rozmanitý a ve své rozmanitosti matoucí „povrch“ světa až k jeho skryté pravdě. – Lidské zlo tak lze stručně charakterizovat jako kapitulaci před světem v jeho vnější rozmanitosti.

Pojímání věd jako *habitů* je přitom zvláštní tím, že není prostou kapitulací před světem, nýbrž kapitulací zakrývající vlastní povahu. Provozuje-li totiž člověk vědu jako *habitus*, vyvolává tím (navenek i pro sebe sama) dojem *aktivního* vyrovnávání se s věcmi, čímž zastírá svou vnitřní nečinnost. – K zastírání této bytostné nečinnosti však nedochází jen ve vědách. Významnější je v tomto ohledu vytyčování nesprávných *životních cílů* a usilování o ně, jímž člověk zdánlivě uskutečňuje svou osobní svobodu a aktivitu (své bytí ze sebe) ve vztahu k vlastnímu životu jako celku. – Z takovýchto cílů Descartes v *Pravidle I* zmiňuje nejprve *zvrácené* a *odsouzeníhodné* cíle, jimiž jsou *marná sláva* (*inanis gloria*) a *nečestný zisk* (*lucrum turpe*).¹⁶ Nesprávnost těchto cílů nelze přitom pojímat jako jen a pouze banální ničemnost. Je třeba vidět, *kým* se vlastně člověk, který k nim směřuje, stává. Dle Descartesa otevírají cestu ke zvráceným cílům *falešné úsudky* (*fucatae rationes*) a *hříčky přizpůsobené duševním schopnostem obyčejného lidu* (*vulgo ingenijs accommodata ludibria*).¹⁷ Znamená to, že se ten, kdo usiluje o *marnou slávu* či *nečestný zisk*, musí především naučit dobře orientovat v *obyčejném* lidském spolubytí. A jelikož se toto spolubytí ustavuje vzájemným poddáváním se lidí (a nikoli jejich sebe-aktivizací, tj. pěstováním *univerzální* moudrosti), musí se takový člověk stát (obecně vzato) virtuózem kapitulace před světem (a to kapitulace zastírající onou virtuozitou sebe samu). – Nesprávnost *zvrácených* cílů je však přece jen patrná již při triviální tematizaci, jež snadno odkrývá jejich *parazitní* charakter. Mnohem nebezpečnějším – jelikož nenápadnějším – svodem jsou *čestné* a *chvoályhodné* cíle, jako jsou *vědy užitečné pro životní pohodlí* (*scientiae utiles ad vitae commoda*) či *rozkoš nalézaná v nahlížení pravdy* (*voluptas, quae in veri contemplatione reperitur*).¹⁸ Pro Descartesa jsou užitečnost i rozkoš z nahlížení pravdy *plody*, jež lze právem očekávat i při pěstování *dobré mysli*, jsou to však *jen plody*. Směřuje-li člověk přímo k nim, izoluje tím vždy jeden z *nesamostatných* ohledů vyrovnávání s věcmi (tj. se světem) – „praktický“ či „teoretický“ –, a nejméně ze všeho se věnuje tomu základnímu – pěstování *dobré mysli* jako vyrovnávání se s *vlastním bytím*

---

rozumění *vědám* jako *habitům*: „C'est précisément la primauté de la chose qui impose à l'esprit un *habitus* : la chose en effet, quand elle entre dans la connaissance, se livre sans doute comme objet du savoir, mais développe au moins autant sa propre identification à elle-même ; la manière dont elle se peut connaître dépend finalement de ce que elle-même peut livrer à connaissance – de son essence ; ce donc l'essence de chaque chose qui commande la science correspondante, et non l'esprit qui produit une science.“ J.-L. MARION, *O.G.D.*, s 28.

¹⁶ *Regulae*, R. I, AT, X, 360.

¹⁷ „...ad hos enim perspicuam est fucatas rationes, & vulgi ingenijs accommodata ludibria, longè magis compen[/]diosum iter aperire, quàm possit solida veri cognitio.“ *Regulae*, R. I, AT, X, 360-361.

¹⁸ *Regulae*, R. I, AT, X, 361.

rozumově-tělesné bytosti ve světě.¹⁹ Člověk směřující (jen) k užitku či (jen) k náhledu tedy v posledku není s to se vyrovnat se sebou samým – není s to aktivizovat sebe sama – a o to méně je schopen se jako poznávající i prakticky zvládající (na základě *poznání*) vyrovnat s věcmi, k nimž se vztahuje. – *Descartesovské* zlo může tedy mít i navenek chvályhodné podoby: hlavní „hřích“, jímž je *lenost*, tj. nečinnost a „podléhavost“, se může projevovat i jako usilování o všeobecný prospěch či o nevinnou radost.

Dobro člověka jako *rozumově-tělesné* bytosti spočívá v jeho rozumové aktivitě (v bytí ze sebe, spontaneitě), zlo v nečinnosti a poddávání se vnějšku (jakkoli rozmanité podoby může tato pasivita nabývat). Dobro člověka jako *rozumově-tělesné* bytosti nelze takto jednoznačně vymezit: spočívá v tělesné *habitualizaci*, tj. v aktivně-pasivním vyrovnávání se s věcmi. – V *bytí* člověka jako takového je tedy třeba výchozím způsobem rozlišit dvě dimenze: První dimenzí je *rozumová* – jako rozumový (či *rozumově-tělesný*) je člověk principiálně svobodnou, spontánní, sebe samu určující bytostí. Druhou je *tělesná* – jako tělesný (či *tělesně-rozumový*) je člověk bytostí neuvolnitelně propojenou s ostatními tělesnými jsoucný, nevyhnutelně jim – tak či onak – podléhající ve vzájemném působení (činění a trpění). Vztah těchto dvou dimenzí lidského bytí naznačuje myšlenka univerzality *dobré mysli* alias *lidské moudrosti* jako stavu ducha spočívajícího v *rozumovosti*: v životních situacích (*in vitae casibus*) má určovat lidské jednání *rozum*.

§ 2 Jistota

Descartesova *dobrá mysl* je takovým stavem lidského ducha, ve kterém je *duch* (*animus, ingenium*) orientován pouze *rozumem* (*ratio*), a v tomto smyslu *sebou samým*. Člověk vedený vlastní *dobrou myslí* je jako *rozumová* bytost *pouze ze sebe*, a to i ve vztahu k poznávanému předmětu *jako* poznávanému. Je vůči němu výlučně *činný*: určuje jej (*jako* poznávaný), aniž je jím (*jako* poznávající) určován. – Tuto *suverenitu* rozumu vyjadřuje již titul prvního *Pravidla*: „Cílem bádání má být vedení (*directio*) ducha k vynášení *pevných a pravdivých soudů o všem, co se naskýtá.*“²⁰ Soudy (*judicia*), které vynáší člověk ve stavu *dobré mysli*, jsou nejen (banálně) pravdivé (*vera*), nejen se shodují s věcmi, nýbrž jsou především – a to explicitně, reflektovaně – *pevné* (*solida*). Suverenita rozumu vystupuje jako explicitní definitivní platnost rozumových soudů.²¹ – Obdobně (i když

---

¹⁹ „Hos enim scientiarum fructus legitimos possimus quidem expectare; sed, si de illis inter studendum cogitemus, saepe efficiunt, ut multa, quae ad aliarum rerum cognitionem necessaria sunt, vel quia primâ fronte parùm utilia, vel quia parùm curiosa videbuntur, omittamus.“ *Regulae*, R. I, AT, X, 361.

²⁰ „Studiorum finis esse debet ingenij directio ad solida & vera, de ijs omnibus quae occurrunt, proferenda iudicia.“ *Regulae*, R. I, AT, X, 359.

²¹ Jestliže *descartesovský* člověk ví, pak ví, že ví. – Nepřímý pokyn k prvnímu přiblížení této zvláštnosti poskytuje Ludwig Wittgenstein ve svých poznámkách *O jistotě*. V § 21 upozorňuje na zásadní odlišnost pojmu „vědět“ od pojmů „věřit“, „domnívat se“, „pochybovat“ či „být přesvědčený“ – v případě pojmu „vědět“ je totiž na rozdíl od ostatních běžná a srozumitelná výpověď „domníval jsem se, že vím“.

jen negativně) vyjadřuje tuto suverenitu titul *Pravidla II*: „Je vhodné zabývat se pouze těmi objekty, k jejichž jistému a nepochybnému poznání náš duch zjevně dostačuje.“²² Ve stavu *dobré mysli* dospívá člověk k poznání (*cognitio*), jímž (a v němž) si je zcela jistý: poznávající duch si je jistý svým poznatkem, a potud (= právě jako poznávající) si je jistý i sám sebou. Bytostným rysem poznání uskutečňovaného ve stavu *dobré mysli* je *jistota* (*certitudo*) poznávajícího svým poznatkem i sebou samým jako poznávajícím. – A konečně – v jednotě s tím – dospívá duch ve stavu *dobré mysli* (tj. jako *činný*) k poznání, jímž svým předmětem jako poznávaným zcela proniká. Tento ohled poznání vyslovuje první věta druhého *Pravidla*: „Všechna věda je jisté a zřejmé (= *evidentní*) poznání (*cognitio certa & evidens*).“²³ Poznávající tak vlastně činí svůj předmět (*jako poznávaný*)

(Porovnání pojmu „vědět“ s pojmy „věřit“, „domnívat se“ atd. provádí Wittgenstein v rámci problematizace Mooreova vyvracení „idealismu“: „Moore's Ansicht läuft eigentlich darauf hinaus, der Begriff >wissen< sei den Begriffen >glauben<, >vermuten<, >zweifeln<, >überzeugt sein< darin analog, daß die Aussage »Ich weiß...« kein Irrtum sein könne. Und ist es so, dann kann aus einer Äußerung auf die Wahrheit einer Behauptung geschlossen werden. Und hier wird die Form »Ich glaubte zu wissen« übersehen.“ L. WITTGENSTEIN, *Über Gewissheit*, Werksausgabe, Bd. 8, Suhrkamp, Frankfurt a./M. 1997, § 21, s. 123.) – Na Wittgensteinův postřeh lze volně navázat následující úvahou: Vypovídá-li člověk, jak jej chápe běžné rozumění, „domníval jsem se, že věřím, ale nevěřil jsem“ či „domníval jsem se, že pochybuji, ale nepochyboval jsem“, pak svou výpověď prokazuje (v případě, že to myslí vážně), že je či alespoň byl nějak narušený, prokazuje nějakou deficienci. Vypovídá-li „takovýto“ člověk, „domníval jsem se, že vím, ale nevěděl jsem“, pak tím – samozřejmě pro běžné rozumění – obvykle jen dokládá, že je „normálním“ člověkem, omylným jako každý jiný. Vypovídá-li však totéž descartesovský člověk, tj. principiální nositel jistého vědění, prokazuje tím, že je obdobně narušený, jako by říkal „domníval jsem se, že věřím, ale nevěřil jsem“ či „domníval jsem se, že pochybuji, ale nepochyboval jsem“. Má-li descartesovský člověk uskutečnit své bytostné určení „být poznávajícím jsoucnem“, tj. má-li dospět k *jistému* vědění (= *jistotě*), pak nutně musí aktualizovat svou schopnost vědět, co ví a neví. Jeho vědění a nevědění mu musí být principiálně stejně tak přístupné, jako je mu přístupná jeho víra či pochybování – jako ostatní stavy jeho ducha. – Srv. autorovu studii *Kdo si je jistý? (Poznámka k Pravidlu II Descartesových Regulae)*, *Ojrech – Filosofie*, Úterý 2006, 4 (1-3).

²² „Circa illa tantum objecta oportet versari, ad quorum certam & indubitatum cognitionem nostra ingenia videntur sufficere.“ *Regulae*, R. II, AT, X, 362.

²³ „Omnis scientia est cognitio certa & evidens...“ *Regulae*, R. II, AT, X, 362. – K descartesovskému pojetí pravdy jako *jistoty*, jež je zároveň *sebejistotou* poznávajícího, srv. Heideggerovy výklady podané z perspektivy jeho koncepce tzv. *dějin bytí* (*Geschichte des Seins*); např.: „Die Wahrheit [...] kommt in ihr endgültiges Wesen, das *Gewißheit* genannt ist. Der Name spricht aus, daß die Wahrheit das Bewußthaben angeht als ein Wissen, Vor-stellen, das sich auf das Bewußtsein gründet, dergestalt, daß nur jenes Wissen als Wissen gilt, das zugleich sich und sein Gewußtes als ein solches weiß und in diesem Wissen seiner selbst versichert ist. Die *Gewißheit* gilt hier nicht nur als Zugabe zur Erkenntnis in dem Sinne, daß sie die Aneignung und den Besitz des Wissens leistet. Die *Gewißheit* ist vielmehr, als das seiner selbst bewußte Bewußtsein vom Gewußten, die maßgebende Weise der Erkenntnis, d. h. der »Wahrheit«. Dagegen ist das bloße Bewußthaben von etwas entweder kein Wissen mehr oder noch nicht ein Wissen.“ „Sofern hier ratio [...] sich auf sich selbst stellen will, bleibt ihr (dem Vor-stellen) nur die *Bezogenheit auf sich selbst*, um in ihrer eigenen Weise ihrer selbst habhaft zu werden, und dieses Vor-stellen des *ich-stelle-vor* ist die

sebou samým (jeho *ratio* činí svůj předmět *ratio-morfním*) – a potud si je jím jistý jako sebou samým.²⁴ – K poznání uskutečňovanému lidským duchem orientovaným (= orientujícím se) výlučně rozumem (jsoucím ve stavu *dobré mysli*) náleží tedy charakteristiky *pevnost, jistota a evidence*.

Ve stavu *dobré mysli* – a jedině v něm – dospívá dle Descartesa poznávající k *jistému* a *evidentnímu* (= *zřejmému*) poznání. A není tomu přítom tak, že by v jiném stavu ducha mohl získat nějaké méně hodnotné poznatky – dejme tomu takové, jež by byly pouze pravděpodobné (*probabiles tantum cognitiones*). Mimo stav *dobré mysli* může člověk dospět nanejvýš k *domněnkám* – takřčené *probabiles cognitiones* jsou ve své pravdě (vždy jen nanejvýš *probabiles*) *opiniones*. – Poznání tedy nesmí být rozlišováno na jisté a pravděpodobné a již vůbec ne na více a méně jisté. Ve všech takových rozlišeních se jen projevuje výše zmíněná kapitulace před světem v jeho rozmanitosti (§ 1), běžná u „obyčejných“ lidí (jako neschopných či spíše neochotných rozlišit mezi rozumovou a tělesnou rovinou vlastního bytí a odhodlat se ke svobodě rozumovosti) a nabyví (domněle) status vědeckosti (a potud zdání aktivního vyrovnávání se s věcmi) v *aristotelské* či *aristotelsko-scholastické* filosofii.²⁵ – K poznání lze dospět výlučně pod vedením rozumu – a (každé) *poznání* je nutně *jisté* alias *absolutně jisté*.

Běžné rozumění vědě ani její dosavadní (*aristotelsko-scholastické*) pojmání jako *habitu* – jež je jen konceptualizací běžného rozumění –, neumožňují proto její řádné

Gewißheit, das Wissen das als solches gewußtes ist.“ M. HEIDEGGER, *Nietzsche II*, Neske, Pfullingen 1961, s. 422; *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, GA 65, Klostermann, Frankfurt 1989, s. 336.

²⁴ Poznání duchem (= *animi cognitio*, gen. subj.) je tak zároveň poznáním ducha (= *animi cognitio*, gen. obj.): „...el conocimiento del espíritu (en la significación subjetiva y objetiva a la vez del genitivo)“. J. M. NAVARRO CORDÓN, *Método y filosofía en Descartes*, *Anales del Seminario de Metafísica*, n. 7, 1972, s. 39-62, cit. m. s. 42.

²⁵ Aristotelsko-scholastické rozumění vědám jako různě přesným (*akribia, akribologia*) či jistým (*certitudo*) a jejich provozování jako takových je tak jen důsledkem nedostatečné aktivity, iniciativy „filosofů“. – I pro Aristotela či Tomáše Akvinského náleží k vědeckému poznání přesnost a jistota, ne však stejná. Vědou, která je pro Aristotela vzorem přesnosti, je matematika. Základem přesnosti (a tedy spoluminěno i jistoty) matematického poznání je to, že se zabývá jen jediným – a to dobře fixovatelným (snadno abstraktivně uchopitelným) a bez zřetele na výskyt uvažovaným – ohledem jsoucna, totiž kategorií kvantity. Příkladem vědy, která nemůže dosáhnout akribie matematiky, je fyzika, jelikož ta se zabývá jsoucnem v pohybu, tj. konkrétním jsoucnem, jež vzniká a proměňuje se „spojováním“ příslušné *morfé* a *hýlé* (ARISTOTELÉS, *Metaphysica*, 995a 14-16). Fyzika je tak odsouzená k připouštění nepředvídatelných odchylek v normálním běhu událostí, způsobovaných tzv. *poslední látkou* (*eschaté hýlé*) – jejím odporem vůči přijímané *morfé* (= *eidos*) –, a je odkázaná k soudům typu „obvykle tomu tak bývá (*epi to poly*)“ (ARISTOTELÉS, *De generatione et corruptione*, 333b 4-9). Koncentrovaný výraz získává toto Aristotelovo rozumění nahodilosti v jeho *próté-filosofickém* učení o čtyřech významech jsoucna, ve kterém se jako o zvláštním významu pojednává o *nahodilém jsoucnu* (ARISTOTELÉS, *Metaphysica*, 1026a 33 – b 2). Nahodilé jsoucno je *deficientním* případem jsoucna, jsoucnem méně jsoucím než jsoucno *řádné*; výrazem deficiencie tohoto jsoucna je, že samo o sobě nemůže být předmětem vědeckého zkoumání (ARISTOTELÉS, *Metaphysica*, 1026b 2-5; srv. např. P. AUBENQUE, *Le problème de l'être chez Aristote. Essai sur la problématique aristotélicienne*, PUF, Paris 1983, s. 324-328).

provozování. Svědectví o nesprávnosti dosavadního pojmání vědy poskytuje dle Descartesa *rozkol* panující v doposud ustavených vědách (= domnělých vědách). V těchto vědách je dle něj „*sotva nějaká otázka, o níž by se učení muži mezi sebou často nepřeli.*“²⁶ Kořenem těchto sporů přitom nutně musí být bytostné nevědění jejich účastníků: „*kdykoli se soudy dvou o téže věci rozcházejí na opačné strany, je jisté, že se alespoň jeden z nich mylí a ani jeden dosud nemá vědění (= vědu): kdyby totiž důvod (ratio) jednoho z nich byl jistý a evidentní, byl by jej schopen předestřít druhému tak, že by i jeho intelekt konečně přemohl.*“²⁷ – Dosavadní vědy se tak vlastně destruuji samy. Z jejich nedostatečného založení (ne-založení, absence důvodu či základu, a tedy rozumu – *ratio*) rezultuje vnitřní konflikt vystupující navenek jako diverzita vzájemně se vyvracejících (z nezdůvodněnosti se usvědčujících) tvrzení různých učenců o téže věci. – Prekérní situace doposud (zdánlivě) ustavených věd svědčí – nahlíženo z perspektivy k sobě samé již dospěvší *dobré mysli* – o všeobecném nevědění a tak o absenci *racionality*, a právě tím racionality podněcuje. Ta se do svého díla pouští právě v *jistém úsudku* o absenci vědění u všech účastníků neřešitelných vědeckých sporů. Takovýto úsudek lze charakterizovat jako *punktuální stav dobré mysli*.

I mezi již ustavenými vědními disciplinami však existují takové, jež nárok na jistotu a evidenci uspokojují. Jsou jimi *aritmetika* a *geometrie*. – K vysvětlení jejich správnosti je dle Descartesa třeba objasnit způsob, jakým v nich dospíváme k poznatkům. K poznání věcí – tvrdí – dospíváme *dvoji* cestou: *skrze zkušenost (experientia)* nebo *dedukci (deductio)*. – *Zkušenost* – či, jak se dále ukáže, zkušenost v obvyklém smyslu – je krajně nejistá. Sama o sobě je jen výsledkem zapůsobení věci na člověka (v posledku na jeho mysl), nikoli – jak je tomu pro běžné rozumění či v sofistickovanější podobě pro *aristotelsko-scholastickou* filosofii – prostým náhledem věci takové, jaká – více méně – je. V zakoušení je člověk jako rozumově-smyslová bytost vystaven působení věcí, a potud je *trpící, nečinný*. Jeho poznatek (= domnělý poznatek, v pravdě jen *dojem*) není v pravém smyslu *jeho* (není *jím samým* ustavený). *Jen* zakoušející člověk je *jako* zakoušející v posledku – zjednodušeně vyjádřeno – *efektem* cizího zapůsobení. – Jinak je tomu s *dedukcí* čili *čistým vyvozováním jednoho z druhého*: dedukce se sice může poznávající vzdát, pokud nevidí, jak ji provést, *nikdy* ji však nemůže provést nesprávně.²⁸ V dedukci je poznávající jako rozumově-smyslová bytost plně *u sebe samého* a je zcela *ze sebe, svobodný, plně činný*,

---

²⁶ „Vix enim in scientijs ulla quaestio est, de qua non saepe viri ingeniosi inter se dissenserint.“ *Regulae*, R. II, AT, X, 363.

²⁷ „...quotiescumque duorum de eadem re iudicia in contrarias partes feruntur, certum est alterutrum saltem decipi, ac ne unus quidem videtur habere scientiam : si enim hujus ratio esset certa & evidens, ita illam alteri posset proponere, ut ejus etiam intellectum tandem convinceret.“ *Regulae*, R. II, AT, X, 363.

²⁸ „...experientias rerum saepe esse falaces, deductionem verò, sive illationem puram unius ab altero, posse quidem omitti, si non videatur, sed nunquam malè fieri ab intellectu vel minimum rationali.“ *Regulae*, R. II, AT, X, 365. – Dokladem nesprávného (pro Descartesa) rozumění povaze rozumového vyvozování je Aristotelovo rozlišení přesnosti matematických věd: jelikož aritmetika vychází z méně počátků než geometrie, je pro něj *přesnější* vědou. ARISTOTELES, *Metaphysica*, 995a 14-16.

a nemůže tedy – jako dedukující – nijak svému předmětu podléhat. Jestliže skutečně dedukuje, je si nutně jistý sebou samým, a potud i svým předmětem. – Příčina úspěšnosti matematických věd je proto snadno nahlédnutelná: „jedině tyto nauky se zabývají objektem tak čistým a jednoduchým (*purus & simplex*), že nepředpokládají vůbec nic nejistého, co poskytl zkušenost, nýbrž celé spočívají v racionálně vyvoditelných (dedukovatelných) konsekvencích.“²⁹ V matematických vědách je *dobrá mysl* již při díle. – Její aktivita je však v nich specificky zadržena: výrazem toho je, že se v rozporu se svou univerzální povahou (= *univerzální moudrost*) omezuje pouze na dvě vědecké disciplíny; důvodem toho je, že ač je již při díle, nedospívá ještě *dobrá mysl* k sobě samé (nereflektuje o sobě jako *takové*), nepoznává sebe samu ve své *pravé povaze* a neaktivizuje se v celku. I úspěšný matematik tak může být člověkem *dobré mysli* jen zčásti. Jestliže svou vědu provozuje pouze jako zvláštní – od jiných izolovanou – disciplínu, kapituluje v tomto ohledu před světem stejně jako domnělý učenec či obyčejný člověk.³⁰

Negativním podnětem k sebezaložení *dobré mysli* je tedy zkušenost s vnitřní destrukcí dosavadních (nematematických) věd spočívající v kolizích (pouhých) domněnek (*opiniones*) jednotlivých učenců; pozitivním je zkušenost s aritmetikou a geometrií jako vědami, jejichž závěry jsou – jako výsledky deduktivních, a potud rozumových operací – *naprosto jisté* či jednoduše – *jisté*. – V situaci, kdy již je *dobrá mysl* výchozím způsobem při díle jako ona sama – tj. v situaci, již v *Pravidlech* zaujímá sám Descartes –, pak matematické vědy nejen podněcují k jejímu sebezaložení, nýbrž k němu i poskytují konkrétní návod, poskytují pokyny ke správnému *vedení ducha*. Tázání po řádném způsobu rozumové orientace nabývá – jak se v dalším výkladu *Pravidel* ukáže – podobu určování *vnitřní možnosti* matematických věd, tj. vytazování *bytnosti, esence (essentia)* či (ve své univerzalitě v posledku *nematematické*) *matematicity matematiky* jako *vnitřní možnosti* vědy jako *takové*.³¹

---

²⁹ „...hae solae circa objectum ita purum & simplex versantur, ut nihil plane supponant, quod experientia reddiderit incertum, sed totae consistunt in consequentijs rationabiliter deducendis.“ *Regulae*, R. II, AT, X, 365. – V matematických vědách tak setrvává duch zcela u sebe, a to jak co do svého předmětu, tak i co do způsobu svého jednání. – Pozitivně vyjádřeno: „S'étudiant à l'arithmétique et à la géométrie, l'esprit demeure présent à lui-même et sa certitude peut être entière.“ Y. BELAVAL, *Leibniz critique de Descartes*, Gallimard, Paris 1960, s. 40 (dále L.C.D.). Příp.: „Si nos preguntáramos por qué en la matemática existe certeza, la respuesta sería que en ella la certeza no depende de los objetos exteriores a la mente, sino que ella misma genera sus propios objetos por re-presentación.“ D. V. FERNÁNDEZ BREZMES, *La interpretación germana de Descartes*, Anales del Seminario de la Filosofía, n. 17, Madrid 2000, s. 101-112, cit. m. s. 102. – Negativně vyjádřeno: „...la seule chose certaine est la chose qui n'est pas dans le monde.“ M. HENRY, *Auto-donation. Entretiens et conférences*, Prétentaine, Montpellier 2002, s. 21.

³⁰ „Jam verò ex his omnibus est concludendum, non quidem solas Arithmetice & Geometriae esse addiscendas, sed tantummodo rectum veritatis iter quaerentes circa nullum objectum debere occupari, de quo non possint habere certitudinem Arithmetice & Geometricis demonstrationibus aequalem.“ *Regulae*, R. II, AT, X, 366.

³¹ K výkladu termínů srv. § 4.

§ 3 Intuice & dedukce

Dedukce, s níž Descartes seznamuje ve druhém *Pravidle*, je zjevně aktivitou vlastní lidskému duchu ve stavu *dobré mysli*. Mysl, jež je dobrá, nemůže vyvozovat poznatky jinak než deduktivně (rozumově) a jakákoli mysl, jež dedukuje, je *potud* dobrá (= jakákoli rozumová bytost provádějící dedukci je *jako dedukující* ve shodě se svou rozumovou přirozeností). Člověk – rozumově-tělesná bytost –, který dedukuje, je *jako dedukující* cele ze sebe a u sebe: je si *jistý* sebou samým *jako dedukujícím*, a díky tomu si je *jistý* i svým předmětem *jako předmětem dedukce*. Dedukující je *jako dedukující* (= rozumově vyvozující) neomylný. – K omylu dochází v souvislosti s dedukcí – jako takovou zcela jistou – dvojím způsobem: (a) člověk jako rozumově-tělesná bytost vykoná některé z vyvození (či více takových vyvození) jen domněle, neboť se na okamžik nechá svést tělesností ke „klamnému soudu špatně sestavující představitosti“, a v zápětí tento svůj poklesek zastře návratem ke správnému, tj. rozumovému jednání; (b) dedukující si neprojasní východisko svého vyvozování – přijme za ně „nedostatečně pochopenou zkušenost“, tj. pouhý dojem. Člověk tudíž může jako poznávající selhat buď tak, že během svého postupu alespoň na okamžik přestane jednat jako *rozumová* bytost (jeho duch ztratí na okamžik stav *dobré mysli*), aniž to reflektuje (aniž si to *přizná*), nebo tak, že za východisko svého (dále již) rozumového jednání přijme domněnku, k níž dospěl v době, kdy se principiálně vzato nechal vést svou tělesností, a tedy se nechal určovat věcmi, „světem“, a jeho duch tedy nebyl ve stavu *dobré mysli*.³²

Člověk usilující o poznání si tedy musí být *jistý* i východiskem svého deduktivního postupu. Musí jím pronikat, nahlížet je, „vidět“ je svou rozumem orientovanou (= „vyrovnanou“) myslí. V *Pravidle III* podává Descartes první výklad tohoto rozumového aktivismu, jež označuje titulem *intuice* (*intuitus*). Intuici zde charakterizuje jako: „...*chápaní čisté a pozorné mysli, jež je natolik snadné a rozlišené, že nezbyvá vůbec žádná pochybnost o tom, co chápeme, či, což je totéž, nepochybné chápaní čisté a pozorné mysli, jež se rodí pouze ze světla rozumu a je jistější než sama dedukce...*“³³ V intuici je mysl *čistá* (*pura*), tj. *jako poznávající* se chrání před veškerou kontaminací vnějškem, určuje se jen sebou samou; její činnost je pouze výrazem přirozeného, ničím nerušeného vyzařování světla rozumu (*lumen rationis*, § 1). Intuice je proto výsostnou podobu zkušenosti; je zkušeností, v níž je poznávající (jako poznávající) plně ze sebe a u sebe (v níž jako

---

³² „Omnis quippe deceptio, quae potest accidere hominibus, dico, non belluis, nunquam ex malâ illatione contingit, sed ex eo tantum, quòd experimenta quaedam parum intellecta supponantur, vel judicia temere & absque fundamento statuuntur.“ *Regulae*, R. II, AT, X, 365.

³³ „Per *intuitum* intelligo, non fluctuantum sensum fidem, vel malè componentis imaginationis iudicium fallax; sed mentis purae & attentae tam facilem distinctumque conceptum, ut de eo, quod intelligimus, nulla prorsus dubitatio relinquatur; seu, quod idem est, mentis purae & attentae non dubium conceptum, qui à solâ rationis luce nascitur, & ipsamet deductione certior est...“ *Regulae*, R. III, AT, X, 368.

zakoušející zakouší opravdu sám, a to v posledku jen sebe samého),³⁴ a jako taková může být spolehlivým východiskem příslušných dedukcí. – Příklady, jež Descartes ve třetím *Pravidle* poskytuje, čerpají jednak z geometrie, tj. z již ustavené vědy, jež se zabývá „objektem tak čistým a jednoduchým, že nepředpokládá vůbec nic nejistého“ (§ 2), jednak odkazují k (autorem až později založené) vědě, jejíž problematika je v *Pravidlech* jen dotčena, totiž k první filosofii / metafyzice: „...každý může svým duchem intuovat, že existuje, že myslí, že trojúhelník je ohraničen pouze třemi úsečkami, koule jediným povrchem...“.³⁵ Uvedené příklady ilustrují to, že před „plností“ zkušenosti v obvyklém smyslu, jež je matoucí a „oslepující“, má přednost jednoduchost (až prázdnota) prostého rozumového náhledu.

Descartesovská intuice uvažovaná jako samostatná operace je zdrojem jednoduchých poznatků, jež mohou sloužit jako východiska pro čisté vyvozování. Charakter intuice však vykazuje celý (skutečný, nikoli jen domnělý) poznávací proces, intuovány jsou i jednotlivé deduktivní kroky. Od intuice se dedukce liší především tím, že nemůže být podržena v mysli jako celek, a je proto z hlediska svého *bylo* odkázána na paměť. Na ontologické rovině je dedukce výrazem konečnosti člověka jako rozumově-tělesné bytosti, jeho neschopnosti proniknout vše jediným pohledem ducha; na ontické rovině je výrazem snahy tento nedostatek kompenzovat sérií ze sebe vyplývajících intuicí – a takto konstituovat jednotu analogickou jednotě jediného, jedním rázem vše pronikajícího vhledu.³⁶ – Jednota ustavovaná dedukcí je přitom obvykle deficientní,

---

³⁴ Aristotelský koncept antepredikativního (tj. nahlížejíciho), *noetického* rozumu (*nús*) jako (mj.) přijímajícího *myslitelné tvary* (*noéta eidé*) smyslově se naskýtajících věcí, a potud pasivního, je tedy jen pojmovou fixací poddání se vnějšímu nátlaku. K Aristotelově koncepci noetického rozumu srv. např. W. MARX, *Einführung in Aristoteles' Theorie vom Seienden*, Rombach, Freiburg 1972, s. 18-24; k poměru descartesovského *intuitus* k aristotelskému *nús* srv. J.-L. MARION, § 7. L' « intuitus », opérateur de la certitude, *O.G.D.*, s. 46-53.

³⁵ „Ita unusquisque animo potest intueri, se existere, se cogitare, triangulum terminari tribus lineis tantum, globum unicâ superficie...“ *Regulae*, R. III, AT, X, 368. – K motivu *snadnosti*, a potud *priority* (z descartesovské perspektivy *zdánlivě* prázdny) *jistoty* takovýcho, zvláště *metafyzických* intuicí srv.: „...l'absence de « chose » qui assure un objet, impose le recours à l'objet « facile » par excellence – la condition formelle de la représentation. ...l'absence de « chose » comme objet facilite d'autant la certitude, même si celle-ci reste purement formelle ; car une certitude vide (objet = forme de expérience) vaut mieux que l'*experientia* incertaine d'un contenu réel (objet = chose).“ J.-L. MARION, *O.G.D.*, s. 50. – K motivu (skutečné) *prázdnoty* či *chudoby* jistých intuicí srv. dále J.-L. MARION, *Étant donné. Essai d'une phénoménologie de la donation*, Quadrige / PUF, Paris 2005, s. 209-214.

³⁶ Ve své racionálně určené *spojité* jednotě je dedukce „surogátem“ intuice. (K objasnění jednotící povahy dedukce či přesněji *intuitioně-deduktivního* postupu srv.: „L'unification des opérations intellectuelles reste néanmoins irréalisable au niveau de l'instant : l'expérience, qui présente d'un coup, dans le grand livre de la nature, l'image fixée d'une composition plus ou moins riche, implique, lorsque nous voulons la reconstruire, autour d'un noyau clair et distinct, des données irréductiblement confuses, composées *a parte rei* et inanalysables pour notre entendement ; et écriture, où nous enregistrons la trace fidèle et simultanée de nos démarches, reconduit l'esprit à la tâche d'une lecture successive, et d'une attention transitive. L'unification ne peut donc s'opérer qu'au niveau du mouvement, par lequel je vois

zčásti ne-přítomná. V delší sérii vyvozování vždy mizejí první kroky z pohledu ducha – a tento rys, rys částečné nepřítomnosti, způsobuje to, že si poznávající nemůže být aktuální dedukcí – ačkoli sama o sobě je stejně jistá jako intuice – stejně jistý, jako si je jistý aktuální intuicí. Srozumitelný je proto Descartesův pokyn (podaný v *Pravidle VII*) k maximálnímu možnému přiblížení dedukce k intuici jako ideálu jediného dokonalého poznání, pro konečnou bytost dosažitelnému jen v případě jednoduchých objektů: způsobem, jakým toho lze dosáhnout, je dle něj opakované, stále se *zrychlující* přecházení od prvního členu deduktivní série k poslednímu, „stlačující“ tuto dedukci do stále kratšího intervalu.³⁷ – Tento pokyn dává snad tušit, co je pro Descartesa úlohou člověka jako *rozumově-tělesné* bytosti, v úplnosti zdaleka nesplnitelnou: člověk si má být *nyní, v jediném, nedělitelném okamžiku* jistý sebou samým (primárně jako poznávajícím) a korelativně *vším*, co se jej týká. K sobě – ve svém byl jsem, jsem a budu – i ke světu – v jeho bylo, je a bude – se má vztahovat skrze *nyní* svého rozumu: *duchapřítomně*.

§ 4 Metoda, mathesis universalis

Nikdy neuskutečnitelným (autorem samým nevysloveným a spíše jen tušeným) ideálem bytí člověka jako poznávající rozumové bytosti je pro Descartesa přítomná – nyní aktuální – intuice všeho relevantního (sebe-intuice samotného poznávajícího a v jednotě s ní i intuice veškerého jsoucna, v jehož celku je situován). Správným (a v principu uskutečnitelným) způsobem bytí člověka jako poznávající rozumové bytosti je intuitivně-deduktivní postup (= bytostná aktivita ducha ve stavu *dobré mysli*). – Intuice je čistým aktem *rozumem určeného* proniknutí poznávaným předmětem (*jako* poznávaným), dedukce je sledem *rozumem určených* operací vyvozujících „něco z něčeho“ (ustavičně intuovaných ve svém průběhu). V intuitivně-deduktivním

---

un terme par intuition en même temps que je passe aux autres. Continu et absolument ininterrompu, ce mouvement enveloppe l'union d'une intuition, l'intuition d'un terme clair par lui-même, et d'une déduction, le passage à un autre terme, qui devient clair parce qu'il se connaît à partir de premier. Cet acte fondamental de pensée ne peut s'appeler une intuition, puisqu'il ne comporte pas seulement deux termes, comme les intuitions de relation, mais un terme et un mouvement ; ni une déduction, puisqu'il implique, au moins à titre de limite, une intuition, continuée ou conquise. Il s'agit aussi bien d'une intuition dont un mouvement remplacerait le second terme que d'un mouvement déductif qui garderait présent son premier moment intuitif.“ J.-M. BEYSSADE, *La philosophie première de Descartes. Le temps et la cohérence de la métaphysique*, Flammarion, Paris 1979, s. 147-148.)

³⁷ „Si [...], ex. gr., per diversas operationes cognoverim primò, qualis sit habitudo inter magnitudines A & B, deinde inter B & C, tum inter C & D, ac denique inter D & E : non idcirco video qualis sit inter [/] A & E, nec possum intelligere precisè ex jam cognitis, nisi omnium recorder. Quamobrem illas continuo quodam imaginationis motu singula intuentis simul & ad alia transeuntis aliquoties percurram, donec à primâ ad ultimam tam celeriter transire didecerim, ut ferè nullas memoriae partes reliquendo, rem totam simul videam intueri...“ *Regulae*, R. VII, AT, X, 387-388; srv. R. XI, AT, X, 408-409.

postupu jedná člověk jako *rozumově-tělesná* bytost výlučně na základě své rozumové přirozenosti. Tomuto postupu proto není nutné se učit. Postačuje pouze odstranit překážky, jež zabraňují rozvinutí rozumové přirozenosti člověka.

Základem všech překážek intuitivně-deduktivního rozvinutí rozumové přirozenosti člověka je pro Descartesa lidská tělesnost. Ta se prosazuje ve zjevné kapitulaci člověka před přemocí světa i v méně nápadné kapitulaci vystupující jako *zvědavost* (*curiositas*). – Zvědavost, Descartesem samým charakterizovaná jako slepá (*caeca*), je ve svém kořeni stržeností věcmi v jejich vnější rozmanitosti a ve svých projevech slepou (v důsledku absence přirozeného *světla* rozumu) hrou obrazotvornosti. A jako takováto *hra*, jako *zdánlivá* aktivita, je zvědavost „motorem“ domnělých věd, jejichž hledání pravdy je ve své (Descartesem odkryté) pravdě jen „blouděním“.³⁸ Zdánlivá aktivita většiny dosavadních věd je nejzávažnější – jelikož svou pravou povahu zastírající – překážkou skutečné aktivitě intuitivně-deduktivního jednání, určeného výlučně rozumem. – Pravá aktivita – jakkoli je přirozená – se proto musí proti této obvyklé strženosti (a navzdory povrchnímu dojmu pasivitě) nejprve prosadit. Ve svém prosazování se, a tedy zdánlivé umělosti, kontrastující se zaběhlou samozřejmostí zvyku, vystupuje tato aktivita jako *metoda* (*methodus*). – Provozování metody sice vyžaduje *askezi* (jde

---

³⁸ „Tam caecâ Mortales curiositate tenentur, ut saepe per ignotas vias deducant ingenia, absque ullâ sperandi ratione, sed tantummodo periculum facturi, utrùm ibi jaceat quod quaerunt : veluti si quis tam stolidâ cupiditate arderet thesaurum inveniendi, ut perpetuò per plateas vageretur, quaerendo utrùm fortè aliquem à viatore amissum reperiret.“ *Regulae*, R. IV, AT, X, 371. – Srv. dále: „Est autem communem vitium Mortalibus, ut quae difficilia pulchriora videatur; & plerique nihil se scire existimant, quando alicujus rei causam valde perspicuam & simplicem vident, qui iterum sublimes quasdam & altè petitas Philosophorum rationes admirantur, etiamsi illae ut plurimum fundamentis nitantur à nemine satis unquam perspectis, male sani profectò qui tenebras clariores habent quàm lucem.“ *Regulae*, R. IX, AT, X, 401. – Takováto zvědavost *smrtelníků* (= lidí jako *tělesných* bytostí) se projevuje i u nejvyšších autorit (*auctoritates* = *auctores*) „školy“: Jakkoli je pro Aristotela matematika jistější než fyzika (vadnost – z descartesovské pozice viděno – takovéhoho pojmání vědeckosti je sledována v § 2), přesto pro něj není vyšší vědou: v jeho očích ji diskvalifikuje její zaměření na pouhý *případek* (*symbebékos*), kdežto fyziku povyšuje skutečnost, že sleduje cosi významnějšího než jen případek, totiž to, čemu případy připadají, *úsií*. V hierarchii nejvyšších, teoretických věd proto náleží fyzice střední pozice mezi *první filosofíí*, jež se spolu se *jsoucňem* jako *jsoucňem* či *jsoucňem v celku* zabývá nejvyšší, neměnnou *úsií* jako *arché* jsoucna v celku, a matematikou (ARISTOTELÉS, *Metaphysica*, 1064b 9-14). Obdobně Tomáš Akvinský upřednostňuje vědy, které jsou sice méně jisté, ale zabývají se *úctyhodnými věcmi*, před vědami, které svůj předmět poznávají s větší jistotou, ale věnují se něčemu méně úctyhodnému: „...hoc est in quibusdam scientiis diversum: quia aliquae sunt magis certae aliis, et tamen sunt de rebus minus honorabilibus: aliae vero sunt de rebus magis honorabilibus et melioribus, et tamen sunt minus certae. Nihilominus tamen illa est melior quae de rebus melioribus et honorabilibus est. Cuius ratio est, quia sicut dicit philosophus in Lib. undecimo de animalibus, magis concupiscimus scire modicum de rebus honorabilibus et altissimis, etiam si topice et probabiliter illud scimus, quam scire multum, et per certitudinem, de rebus minus nobilibus. Hoc enim habet nobilitatem ex se et ex sua substantia, illud vero ex modo et qualitate.“ TH. DE AQUINO, *Sentencia libri De anima*, lib. 1, lec. 1, n. 1 (Akvinský zde odkazuje k ARISTOTELÉS, *De partibus animalium*, 644b 22 – 645a 22). – Srv. autorovu studii *Descartes a smrtelnictví, Ojrech – Filosofie*, 2006, 4 (1 - 6).

o odvykání nesprávnému „návyku na svět“), avšak sama o sobě je ve své přirozenosti metoda snadná, v *Pravidle IV* ji Descartes charakterizuje jako: „...jistá a snadná pravidla, jež kdokoli přesně dodržuje, nikdy nezamění nic nepravdivého za pravdivé a bez neužitečného namáhání mysli (*nullo mentis conatu*), avšak při stálém postupném rozšiřování svého vědění, dospěje k pravdivému poznání všeho toho, čeho bude schopen.“³⁹ Descartesovská metoda přitom „jen“ „správně vysvětluje, jakým způsobem je třeba užívat intuice mysli, abychom neupadli do omylu, jež je opakem pravdy, a jakým způsobem je třeba nalézat dedukce, abychom dospěli k poznání všeho...“.⁴⁰ Metoda (*via, met-hodos*) je tak primárně rozumem orientovanou cestou (*via, hodos*) rozumově-tělesné bytosti ke svobodě vlastní rozumové přirozenosti a až následně cestou k poznání věcí.

Vodítka k osvobození rozumové přirozenosti poskytují již ustavené matematické vědy. Ve čtvrtém *Pravidle* Descartes předně zmiňuje *geometrickou analýzu starých a moderní algebru*, jež charakterizuje jako „přirozené plody vrozených principů metody“⁴¹ – tj. jež jsou dle něj naivní, nereflektovanou podobu, v níž se rozumová přirozenost již prosadila. Od poukazu k úspěšnosti těchto věd přechází k myšlence proniknout skrze „obrazce a čísla“ jednotlivých úloh až k (základní) nauce (*disciplina*), jež „musí obsahovat počátky lidského rozumu a musí se rozvinout natolik, aby vytěžila pravdu z libovolného subjektu“ a jež je jako taková „pramenem veškerého poznání“.⁴² K dalším úvahám o povaze této univerzální nauky (= metody) přibírá i jiné vědy, jimž přísluší titul *mathesis*, tj.

---

³⁹ „Per methodum [...] intelligo regulas certas & faciles, quas quicumque [/] exacte servaverit, nihil unquam falsum pro vero supponet, & nullo mentis conatu inutiliter consumpto, sed gradatim semper augendo scientiam, perveniet ad veram cognitionem eorum omnium quorum erit capax.“ *Regulae*, R. IV, AT, X, 371-372. – „La méthode n'est, en conséquence, que le recueil de quelques procédés simples, grâce auxquels pourra se développer, conformément à l'ordre, et devant nos yeux, selon l'indivisibilité de la vérité, le savoir absolument certain, originellement présent dans l'unité de la *sapientia humana*, qui embrasse toutes les sciences [...] Cette unité lumineuse réside en moi avant que ne la remarque...“ M. GUEROULT, *Descartes selon l'ordre des raisons*, t. I. L'âme et Dieu, Aubier, Paris 1953, s. 19.

⁴⁰ „...si methodus rectè explicet quomodo mentis intuitu sit utendum, ne in errorem vero contrarium delabamur, & quomodo deductiones inveniendae sint, ut ad omnium cognitionem perveniamus: nihil aliud requiri mihi videtur, ut sit completa, cùm nullam scientiam haberi posse, nisi per mentis intuitum vel deductionem, jam antè dictum sit.“ *Regulae*, R. IV, AT, X, 372.

⁴¹ „Habet enim humana mens nescio quid divini, in quo prima cogitationum utilium semina ita jacta sunt, ut, saepe, quantumvis neglecta & transversis studijs suffocata, spontaneam frugem provocant. Quod experimur in facillimis scientiarum, Arithmetica & Geometria: satis enim advertimus veteres Geometras analysi quâdam vsos fuisse, quam ad omnium problematum resolutionem extendebant, licet eandem posteris inviderint. Et jam viget Arithmeticae genus quoddam, quod Algebram vocant, ad id praestandum circa numeros, quod veteres circa figuras faciebant. Atque haec duo nihil aliud sind, quàm spontaneae fruges ex ingenitis hujus methodi principijs natae, quas non miror circa harum artium simplicissima objecta feliciter crevisse hactenus, quàm in caeteris, ubi majora illas impedimenta solent suffocare...“ *Regulae*, R. IV, AT, X, 373.

⁴² „Haec [*scl. disciplina*] enim prima rationis humanae rudimenta continere, & ad veritates ex quovis subjecto eliciendas se extendere debet; atque, ut liberè loquar, hanc omni aliâ nobis humanitè traditâ potiore, vtpote aliarum omnium fontem, esse mihi persuadeo.“ *Regulae*, R. IV, AT, X, 374.

matematické vědy (astronomii, hudbu, optiku, mechaniku a další disciplíny aplikující matematiku) a vyzdvihuje to společné *všech* těchto věd, čímž dospívá k určení vnitřní možnosti (bytnosti, nematematické matematicity) matematiky. Tuto vnitřní možnost matematických věd vyjadřují tituly *uspořádání (ordo)* a *míra (mensura)*.⁴³ Konkretizací představy o *metodě* jako ve své povaze sebeurčování *rozumové* bytnosti k bytí ve shodě s vlastní rozumovostí je tak myšlenka univerzální vědy o uspořádání a míře, jež získává název *Mathesis universalis*.⁴⁴ Rozumově-tělesná bytost jednající (jako poznávající) ve shodě se svou rozumovou přirozeností (= jednající po způsobu *dobré mysli*) se tedy *zabývá uspořádáním a měří*.

§ 5 Uspořádání

Uspořádání, o něž v *mathesis universalis* jde, je primárně nikoli uspořádáním věcí, tj. řádem světa, nýbrž uspořádáváním věcí *jako* poznávaných (řádem aktivního vyrovnávání se s nimi). *Ordo*, jemuž učí *univerzální mathesis*, je uspořádáním, jež do jakékoli rozmanitosti, s níž se vyrovnává – nejrazantněji a jakoby násilně však do rozmanitosti, již podává smyslová zkušenost –, vnáší sám poznávající. Tento charakter činného *ordo*, jenž je vlastní *univerzální mathesis* vyjadřuje Descartes v titulu *Pravidla V: „Celá metoda spočívá v uspořádání a rozvržení (ordine & dispositione) toho, na co se má ostří mysli změřit, abychom našli nějakou pravdu.“*⁴⁵ Poznávající rozumově-tělesná bytost jednající výlučně na základě své rozumové přirozenosti tedy *pořádá* a *rozvrhuje* vše, k čemu se jako poznávající vztahuje, a takto vnucuje poznávanému *jako* poznávanému vlastní rozumový řád. – Je jasné, že se tím člověk *jako* poznávající – rozumově-tělesná bytost, jež má jednat *ze sebe* – výchozím způsobem osvobozuje *od* určovanosti vnějším

---

⁴³ „...illa omnia tantum, in quibus ordo vel mensura examinantur, ad Mathesim referri, nec interesse utrum in numeris, vel figuris, vel astris, vel sonis, aliove quovis objecto, talis mensura quaerenda sit...“ *Regulae*, R. IV, AT, X, 378.

⁴⁴ „...generalem quamdam esse debere scientiam, quae id omne explicet, quod circa ordinem & mensuram nulli speciali materiae addictam quaeri potest, eademque, non ascititio vocabulo, sed jam inveterato atque usu recepto, Mathesim universalem nominaci, quoniam in hac continentur illud omne, propter quod aliae scientiae Mathematicae partes apellantur.“ *Regulae*, R. IV, AT, X, 378. – K problematice *mathesis universalis* srv. interpretaci podanou Heideggerem v *Tázání po věci: mathesis universalis* je ustavena díky promyšlení (*Besinnung*) bytostného založení (*Wesen*) matematiky, je afirmací matematiky, jejím prohloubením – a v tomto smyslu i jejím překonáním: „Descartes faßt hier auf dem Wege einer Besinnung auf das Wesen der Mathematik den Gedanken einer *scientia universalis*, der Wissenschaft, auf die als die Eine, Maßgebende alles hingewendet und eingerichtet ist. Descartes betont ausdrücklich, es handle sich dabei nicht um die *mathematica vulgaris*, sondern um die *mathesis universalis*.“ M. HEIDEGGER, *Die Frage nach dem Ding. Zu Kants Lehre von den transzendenten Grundsätzen*, GA 41, Klostermann, Frankfurt 1984, s. 101 (dále F.D.). (Kde mluví Heidegger o *das Wesen der Mathematik*, užívá Marion titul *la mathématicité non mathématique des mathématiques*. J.-L. MARION, O.G.D., s. 62.)

⁴⁵ „Tota methodus consistit in ordine & dispositione eorum ad quae mentis aciem est convertenda, ut aliquam veritatem inveniamus.“ *Regulae*, R. V, AT, X, 379.

v jeho případném domnělém řádu. Nejasné však zatím zůstává, jak se tím osvobozuje k poznání jsoucího *ordo* věcí, jež jediné jej může plně osvobodit od určování zvenčí a uschopnit k přímému i zprostředkovanému sebeurčování.

Řádným způsobem poznávající rozumově-tělesná bytost má být aktivní ve významu pořádkující a rozorhující vše, s čím má co do činění, a zvláště to nejnaléhavější – smyslovou zkušenost. Jako dané nesmí přijímat nejen jednotlivé dojmy, nýbrž ani jejich zdánlivě samozřejmý řád (domnělý řád světa). Řád, v němž se věci prvně naskýtají, nelze zaměňovat s řádem věcí samých. Je pouze řádem první, nevytříbené zkušenosti (výsledku prvního, praktického, „provizorního“ vyrovnání se s nápirem jsoucí na nepřipravenou mysl), a potud jen zdánlivým řádem, *ne*-řádem ducha. Dílem *dobré mysli* musí být skutečné, rozumové uspořádání ducha, jež má být východiskem proniknutí k pravému řádu věcí. Jako pouhou pojmovou fixaci počáteční zmatenosti ducha je proto rovněž nutné odmítnout vodítko, jímž je již etablovaný, *aristotelsko-scholastický* kategoriální řád jsoucí: „...*všechny věci lze rozorhnout do jakýchsi řad, nikoliv podle toho, pokud se vztahují k nějakému rodu jsoucí, tak jako je filosofové rozdělili do svých kategorií, nýbrž podle toho, pokud lze jedny poznávat z druhých...*“.⁴⁶ – Člověk jako rozumově-tělesná bytost postupující na základě své rozumovosti („člověk *dobré mysli*“) odmítá jako vodítko *kategoriální* řád a spolu s ním i představu substance (*substantia, úsia*) jako jsoucího *absolutna* a jí připadajících, k ní vztažených, a potud *relativních* či *respektivních* případků čili akcidentů (*accidentia, symbebékota*). Rozhoduje, že o výchozí (prozatímní) absolutnosti a relativnosti všeho, s čím se vyrovnává, *musí rozhodovat sám*: „...*všechny věci v tom smyslu, v němž mohou být užitečné našemu záměru, lze označit za absolutní (absolutas) nebo respektivní (či relativní – respectivās), přičemž nehledíme na jejich jednotlivé přirozenosti (naturas), ale porovnáváme je navzájem, aby mohly být poznávány jedny z druhých.*“⁴⁷ Absolutní má být absolutním jen díky své jednoduchosti (prostotě) ve smyslu snadné *nahlédnutelnosti*.⁴⁸ Respektivní či relativní má být respektivním jako

---

⁴⁶ „...res omnes per quasdam series posse disponi, non quidem in quantum ad aliquod genus entis referuntur, sicut illas Philosophie in categorias suas diviserunt, sed in quantum unae ex alijs cognosci possunt...“ *Regulae*, R. VI, AT, X, 381.

⁴⁷ „...res omnes, eo sensu quo ad nostrum propositum utiles esse possunt, ubi non illarum naturas solitarias spectamus, sed illas inter se comparamus, ut vnae ex alijs cognoscantur, dici posse vel absolutas vel respectivās.“ *Regulae*, R. VI, AT, X, 381.

⁴⁸ „Absolutum voco, quidquid in se continet naturam puram & simplicem, de qua est questio : ut omne id quod consideratur quasi independens, causa, simplex, universale, unum, aequale, simile, rectum, vel alia hujusmodi ; atque idem primum voco simplicissimum & facillimum, ut illo utamur in questionibus resolvendis.“ *Regulae*, R. VI, AT, X, 381-382. – Pozoruhodné je užití termínu *natura pura & simplex* – čistá, jednoduchá přirozenost je *čistou přirozeností* díky své naprosté shodě s rozumovou přirozeností mysli, *jednoduchou* díky své přiměřenosti kapacitě mysli, její schopnosti rozumového náhledu. – Srv.: „...lorsque *absolu* designe le plus simple dans la chaîne des raisons, le plus simple est aussi le plus intuitif, et, par conséquent, le plus vrai.“ Y. BELAVAL, *L.C.D.*, s. 44. – Dále srv.: „La nature simple se caractérise par deux traits : padoxalement elle contredit la nature et elle contredit la simplicité : a/ Elle contredit la nature, en ce sens qu'elle substitue à la chose considerée en elle-même [...], la chose considerée par rapport à la

vztažitelné k absolutnímu.⁴⁹ Absolutnost absolutního i respektivnost respektivního musejí být v posledku založené v jejich *respektu* vůči poznávající *dobré mysli*, v jejich dependenci jako poznávaných. – A navíc i „omezeně“ absolutní – absolutní uvažované již jen jako *respektivně* absolutní – smí být absolutním jen vzhledem k perspektivě, kterou poznávající mysl *právě* zaujímá, a vzhledem k jiné může vystoupit jako respektivní: „Některé věci jsou sice z jednoho hlediska více absolutní než jiné, ale jinak pozorovány jsou více respektivní: jako třeba všeobecné (universale) je sice více absolutní než zvláštní (particulare), protože má jednodušší přirozenost (naturam), ale stejně tak lze říci, že je více respektivní, protože jeho existence závisí na jednotlivinách, atd.“ Člověk jako rozumová bytost, jež rozvíjí svou *dobrou mysl* čili univerzální *lidskou moudrost*, se tak ve svém pořádání a rozvrhování stává jedinou (nerelativně, nerespektivně) absolutní oporou světa jako *poznávaného*,⁵⁰ stává se jeho substancí, *úsií*.⁵¹

Člověk – poznávající *rozumově-smyslová bytost* – jednající na základě své rozumové přirozenosti *se situuje* do centra světa jako poznávaného. Jako jeho „substance“ je tím co „nese“ a v tomto nesení *určuje* všechny „akcidenty“, tj. vše co se v jakékoli podobě naskýtá jeho mysli. Jeho „akcidenty“ („případky“) mu již jen ne-„připadají“ zvenčí (nepadají jen do něj), nýbrž jsou jím navíc ve svém bytí – jako „akcidenty“ – v posledku pořádány dle jeho vlastního – rozumového – řádu. – Descartes tím na jedné straně opouští *aristotelsko-scholastickou* koncepci kategoriálního řádu jsoucna jako principiálně otevřeného poznávajícímu člověku; na druhé straně však – i když v proměněné a jen implicitní podobě – podržuje její základní schéma („substance – akcident“). Onou substancí se však pro něj – prozatím jen „stínově“, v oboru poznání – stává cosi zcela nového, totiž skrze svůj rozum k sobě samé obrácená, sebe samu spravující – a tímto způsobem stojící (= samo-stojná) a svá určení (ve své aktivitě) nesoucí a zjednáující si

---

connaissance...“ „b/ La nature simple contredit aussi l'acceptation commune de la simplicité : il ne s'agit plus désormais de la simplicité en soi de l'atome, de l'élément, de la forme originaire, mais d'une simplicité relative – ce qui apparaît plus simple au regard de l'esprit connaissant.“ J.-L. MARION, *Questions cartésiennes. Méthode et métaphysique*, PUF, Paris, 1991, s. 79, 80.

⁴⁹ „Respectivum verò est, quod eadem quidem naturam, vel saltem aliquid ex eâ participat, secundum quod ad absolutum potest referri, & per quamdam seriem ab eo deduci ; sed insuper alia quaedam in suo conceptu involvit, quae respectus appello...“ *Regulae*, R. VI, AT, X, 382.

⁵⁰ Poznávající mysl je tak referenčním bodem veškerého poznání / vědění (a v tomto ohledu *středem světa jako poznávaného*): „...les objets dans leur diversité générique, l'implication des espèces les unes dans les autres, la disposition des éléments en leurs lieux propres, etc. n'offrent plus, comme c'était le cas chez Aristote, l'image d'une ordre naturel, indépendant de l'esprit at que nos facultés de connaissance devraient s'efforce d'épousser d'autant que possible, auant que la matière et la puissance scellées dans les choses le leur permettent. Science et ignorance ne tiennent plus tant à la nature des choses, à ce qu'il y a de déterminé et d'indéterminé en elles, qu'à la nature de l'esprit qui, dans son unité constitutive, devient le nouveau centre de référence du savoir.“ Ph. HAMOU, *Descartes, Newton et intelligibilité de la nature*, in: *Les philosophes et la science*, Gallimard, Paris 2002, s. 110-165, 1030-1036, cit. m. s. 119.

⁵¹ „...la connaissance se fonde sur l'ego connaissant et non sur la chose ; ce qui laisserait supposer que l'ousia se transpose dans les series, parce que, plus radicalement, l'ego l'institue où il lui plaît, c'est-à-dire y préside et s'y substitue.“ J.-L. MARION, *O.G.D.*, s. 99.

mysl. – A v jednotě s tím – jen odlišně akcentováno – se Descartesova *dobrá mysl* stává i počátkem (*arché, principium*) či příčinou (*aitia, causa*) veškerenstva rozmanitě uspořádaných řad – stává se „Bohem“ (*theos, Deus, ens absolutum*) světa v jeho poznávanosti. – *Dobrá mysl* je tak jako poznávající *první* a v silném smyslu vlastně *jedinou aktivní, produktivní substancí* světa jako poznávaného.

§ 6 Míra

Základními aktivitami člověka jako rozumově-tělesné bytosti jsou dle Descartesa *intuice* a *dedukce* (§§ 2, 3). Základní úlohou descartesovské metody je správné vysvětlení toho, „jakým způsobem je třeba užívat intuice myslí, [...] a jakým způsobem je třeba nalézat dedukce, abychom dospěli k poznání všeho...“ (§ 4). Základními postupy *mathesis universalis* (metody ve své konkretizaci) jsou *uspořádávání* a *měření* (§ 4). Jednotu všech těchto charakteristik naznačuje Descartes v *Pravidle IX*.⁵² Objasňuje zde způsob, jakým je třeba dospět k *intuici* jako východisku případné *dedukce*: (a) Řádným způsobem poznávající se předně nesmí nechat zaskočit rozmanitostí toho, co na něj bezprostředně naléhá: „...*jak je třeba užívat intuice myslí, poznáme třeba z přirovnání k očím. Kdo chce pozorovat zároveň mnoho objektů jedním pohledem, nevidí žádný z nich rozlišeně (distinctè); a stejně tak ten, kdo se obvykle zaměřuje jediným aktem myšlení zároveň k mnohému, mate svého ducha.*“⁵³ Svou pozornost musí poznávající naopak zaměřit k tomu, co je v nejvyšší míře jednoduché a snadné: „...*ti, kteří své myšlení nikdy nerozptylují mnohými objekty zároveň, nýbrž je vždy cele zaměstnávají pozorováním toho, co je nejjednodušší a nejsnadnější, se stávají pronikavými (perspicaces).*“⁵⁴ (b) To co je takto snadné a jednoduché, pak může a má dále sloužit k *deduktivnímu* výkladu příslušného naléhajícího: „...*jedno je třeba připomínat ze všeho nejvíce, totiž aby se každý pevně přesvědčil o tom, že i sebevíce skryté vědění se vyvozuje (dedukuje) nikoli z obtížných a temných věcí, nýbrž jen ze snadných a nejobvyklejších.*“⁵⁵ (c) Podstatné přitom je, že ony „*snadné a obvyklé věci*“ jako *intuovaná* východiska *dedukcí*, jež interpretují příslušné – ve svém bezprostředním naléhání rozmanité a nepřehlédnutelné – „*celky*“, jsou ve vztahu ke *smyslové zkušenosti* ty, jež lze

---

⁵² Samo deváté *Pravidlo* zní: „Oportet ingenij aciem ad res minimas & maximè faciles totam convertere, atque in illis diutius immorari, donec assuescamus veritatem distinctè & perspicuè intueri.“ *Regulae*, R. IX, AT, X, 400.

⁵³ „...quomodo mentis intuitu sit utendum, vel ex ipsâ oculorum comparatione cognoscimus. Nam qui vult multa simul objecta eodem intuitu respicere, [/] nihil illorum distinctè videt; & pariter, qui ad multa simul unico cogitationis actu solet attendere, confuso ingenio est.“ *Regulae*, R. IX, AT, X, 400-401.

⁵⁴ „...illi, qui varijs simul objectis cogitationem nunquam distrahunt, sed ad simplicissima quaeque & facillima consideranda totam semper occupant, fiant perspicaces.“ *Regulae*, R. IX, AT, X, 401.

⁵⁵ „...unumque est quod omnium maximè hîc monendum mihi videtur, nempe ut quisque firmiter sibi persuadeat, non ex magnis & obscuris rebus, sed ex facilibus tantùm & magis obvijs, scientias quantumlibet occultas esse deducendas.“ *Regulae*, R. IX, AT, X, 402.

redukovat na rozlehlost, tvar a místní pohyb.⁵⁶ Metoda, vystupující jako *univerzální mathesis*, tak ve vztahu ke smyslové zkušenosti učí v první řadě tomu, jak ji *uspořádat* takovým způsobem, aby se stala *měřitelnou*.

Řádným způsobem – ve shodě se svou rozumovou přirozeností – poznávající člověk tedy má ze zkušenostní rozmanitosti *abstrahovat* její *tvarovou (figurální)* komponentu – a to i v její proměnlivosti interpretovatelné jako *místní pohyb* –, a má ji učinit východiskem výkladu této zkušenosti jako celku. Vše netvarové tak má interpretovat jako efekt původní pasivity mysli a – v souladu se svou *aktivní* povahou – je převádět, *transkribovat* na tvarovost.⁵⁷ – Jen tímto způsobem postupuje dle Descartesa poznávající *racionálně*: z příslušné rozmanitosti pojímá právě jen to, co je bezprostředně *racionorní* – a to v modalitě *matematoidní* –, a toto *racionorní* (či *matematoidní*) činí pak klíčem k pochopení této rozmanitosti jako takové.⁵⁸ – Vystupuje-li tedy *metoda* jako *univerzální mathesis* (nauka o uspořádání a *míře*), vynucuje si tím nejen zcela nové sobě-rozumění a sebe-pojímání poznávajícího, nýbrž i zcela nové pojmání toho nejběžnějšího poznávaného jsoucna, totiž jsoucna smyslové zkušenosti – a to nikoli již jen jako *poznávaného*, nýbrž právě jako *jsoucího*. V důsledku aktivního přístupu metodicky poznávajícího (jeho *abstrakčně-transkriptivní* činnosti) vystupuje vůči poznávajícímu svět již nikoli jako kvalitativně rozmanitý, „strakatý“ svět naivní zkušenosti – jako bezprostřední korelát původně naivní, náporu jsoucna zaskočené mysli –, nýbrž jako *matematoidní pole tvarovosti (figurality) a místního pohybu*.⁵⁹ Vystupuje – v rozvinuté podobě nikoli v *Pravidlech*, nýbrž v *Pojednání o světle* – jako činnostní povaze rozumové bytosti odpovídající (jí se poddávající) *nový svět (nouveau Mond)*.

Exkurs – proces hoření

---

⁵⁶ Srv. již dva příklady, uvedené v devátém *Pravidle*: v obou Descartes odmítá výklad (případných) přírodních procesů (pohybu nějaké „přírodní potence“ na vzdálené místo v jediném okamžiku a vyvolání dvou opačných účinků zároveň jednou a touž jednoduchou příčinou) prostřednictvím „skrytých sil“ (magnetická síla, vliv hvězd; farmaka, světlo Měsíce či jeho „skrytá kvalita“ – „*qualitas occulta*“) a příklání se k výkladu, který je založený výlučně na místním pohybu rozlehlých jsoucnen – na pohybu hole či ramen vah. *Regulae*, R. IX, AT, X, 402-403. – Dále srv. v *Pravidle XII* Descartesův výklad (dosud jen symbolické) figurální interpretace barev, včetně závěrečného zobecňujícího pokynu: „...cū figuratum infinitum multitudinem omnibus rerum sensibilibus differentijs exprimendis sufficere sit certum.“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 413.

⁵⁷ K interpretaci světa jako *abstrakčně – transkriptivnímu* postupu srv. J.-L. MARION, *O.G.D.*, s. 113-148; v širších souvislostech *Sur la théologie blanche de Descartes. Analogie, création des vérités éternelles et fondement*, PUF, Paris 1981, s. 231-263.

⁵⁸ Srv. Heideggerovy výklady *mathématu* moderní vědy, např. in: M. HEIDEGGER, *Phänomenologische Interpretation von Kants Kritik der reinen Vernunft*, GA 25, Klostermann, Frankfurt 1977, s. 17-39; příp. *F.D.*, s. 65-108.

⁵⁹ Výstižná je metonymie Jana Patočky: „objektivizace světa v *matematoidní* systém univerzální dedukce“. J. PATOČKA, *Tělo, společenství, jazyk, svět*, Oikoimēn, Praha 1995, s. 140.

Standardní příklad „abstraktivně-transkriptivní“ interpretace zkušenosti poskytuje Descartes již ve druhé kapitole *Pojednání o světle*. Vysvětluje zde povahu nejobvyklejšího zdroje *světla*, jímž je *hoření*. – Východiskem je pozorování tohoto procesu *prostým okem*. Při něm je patrné, že při procesu hoření – např. při spalování kusu dřeva – jsou pohybovány malé částice látky a separovány od sebe, přičemž ty nejjemnější vytvářejí plamen, vzduch a kouř, ty nejhrubější popel.⁶⁰ Při pozorování procesu hoření lze tedy zachytit *tvarovou komponentu zkušenosti* v jí vlastní proměnlivosti – *místních pohybech*. – A právě tuto *raciomorfní* (= *matematoidní*) komponentu zkušenosti s hořením je dle Descartesa třeba odloučit od *nematematoidního* „zbytku“ a učinit ji „klíčem“ k porozumění celému procesu. Onen „zbytek“ – barvy, světlo a teplo plamene v jejich „kvalitativních“ proměnách – je totiž jako východisko výkladu hoření *matoucí*: má-li být vysvětleno („odůvodněno“) hoření za předpokladu „subsistence“ těchto „fenoménů“ (jejich nezávislosti na uzpůsobenosti zakoušejícího), musí poznávající učinit nekontrolovatelný „skok“ (nemůže dedukovat) a dospívá tak k nelegitimním představám či fikcím, jako je *forma světla*, *kvalita tepla* či (specifická) *činnost spalování*.⁶¹ – Pozoruhodná je zde Descartesova argumentace: jestliže se od procesu hoření odmyslí částice v místním pohybu, pak – a to i přes setrvání všech fenoménů typických právě pro hoření, jako je plamen, teplo či záře – je hoření jako *změna* (*altération, changement*) nepředstavitelné; jestliže se naopak odmyslí typické znaky hoření a ponechá se jen místní pohyb částic – respektive nějaká síla, jež jej vyvolává –, zcela to postačuje k vysvětlení všech změn, jež lze při hoření pozorovat.⁶² – Descartes zde tedy vybízí k takové interpretaci zkušenosti s hořením, jež se děje z „chladného“ odstupu (z bytí *rozumově-tělesné* bytosti při sobě): interpretující musí nejprve odhlížet od toho nejcharakterističtějšího právě pro hoření – toho co je na něm naléhavé a nápadné – a musí pronikat až k tomu nejobecnějšímu, nejméně nápadnému, avšak zároveň nejlépe racionálně sledovatelnému: místním pohybům částic. A jako takovýto pohyb částic

---

⁶⁰ „Lorsqu'elle [scl. la flamme] brûle du bois, ou quelque autre semblable matière, nous pouvons voir à oeil qu'elle remue les petites parties de ce bois, et les sépare l'une de l'autre, transformant ainsi les plus subtiles en feu, en air, et en fumée, et laissant les plus grossières pour les cendres.“ *Le Monde ou Traité de la lumière*, Ch. II, AT, XI, 7 (dále *Le Monde*).

⁶¹ „Qu'un autre donc imagine, s'il veut, en ce bois, la forme de feu, le qualité de la chaleur, et action qui le brûle, comme des choses toutes diverses ; pour moi, qui crains de me tromper si j'y suppose quelque chose de plus que ce que je voir nécessairement de ses parties.“ *Le Monde*, Ch. II, AT, XI, 7.

⁶² „Car mettez-y du feu, mettez-y de la chaleur, et faites qu'il brûle tant qu'il vous plaira ; si vous ne suppoies point, avec cela, qu'il y ait aucune de ses parties qui se remue, ni que se détache de ses voisines, je ne me saurais imaginer qu'il reçoive aucune altération ni changement. Et au contraire, ôtez-en le feu, ôtez-en la chaleur, empêchez qu'il ne brûle : pourvu seulement que vous m'accordiez qu'il y a quelque puissance, qui remue violemment les plus subtiles de ses parties, et qui les sépare des plus grossières, je trouve que cela seul pourra faire en lui tous les mêmes changements qu'on expérimente quand il brûle.“ *Le Monde*, Ch. II, AT, IX, 8.

musí pak interpretovat hoření jako celek: vše, co se *jeví* jako nematematoidní, musí vyložit jako dojem vyvolaný *nezjevným* matematoidním.⁶³

§ 7 Duch a extenze

Důkladný výklad matematoidního (dle „míry“ jsoucího) *nového světa* poskytuje Descartes ve spisku *Svět aneb Pojednání o světle*, avšak korelaci „poznávající jako bytost jsoucí díky své rozumové přirozenosti ze sebe – jsoucno vnější zkušenosti jako trojdimenzionální extenze *poddávající se* ve své poznatelnosti rozumové aktivitě poznávajícího“ předvádí předběžně již v *Pravidle XII*. Činí tak nepřímou: poznávajícího člověka sleduje jako *rozumově-tělesnou bytost*, přičemž stanovuje podíl těchto dvou jeho „stránek“ na poznatku. Výsledek tematizace tělesné „stránky“ poznávajícího pak snadno umožňuje stanovit povahu tělesnosti čili *materiality* jako takové. – Dvanácté *Pravidlo* tím v předběžném, ale zcela dostačujícím nástinu předvádí důsledky naplňování Descartesova – v prvních dvou *Pravidlech* formulovaného – požadavku po správnosti bytí člověka jako primárně *rozumové* (či *rozumově-tělesné*) bytosti, jež je s to vynášet pevné a evidentní (*jisté*) soudy o všem, co se jí naskytne, a orientovat se podle nich.

V Descartesově výkladu procesu poznání jsoucna vnější zkušenosti vystupuje člověk nejprve jako *tělesná* bytost situovaná mezi ostatní tělesná (materiální) jsoucna. Jako zapojený do ustavičného „koloběhu“ materiální substance (či materiálních substancí) je vytavený působení zvenčí, podléhá tomuto působení, je pasivní. V poznávacím procesu je bezprostředním výrazem této obecné pasivity člověka jako tělesného jsoucna smyslové vnímání: „...*všechny vnější smysly, nakolik jsou částmi těla, ačkoli je na objekty zaměřujeme aktivně, totiž prostřednictvím místního pohybu, přesto vlastním způsobem přijímají vjemy pouze pasivně, tímž způsobem, jakým přijímá vosk tvar od pečtidla.*“⁶⁴ Toto přirovnání přitom není analogií, smysly descartesovského člověka skutečně podléhají působení vnějšího jsoucna výlučně tak, že – po svém, v příslušné modifikaci – přejímají jeho tvar (figuru). Jako tvarová akomodace tak probíhá nejen hmatové vnímání tvarů, nýbrž i vnímání tepla či chladu, vidění barev, slyšení, pociťování...⁶⁵ Veškeré vnímání je jen

---

⁶³ Srv. např. P. GUENANCIA, *Descartes*, Bordas, Paris 1986, s. 44-50 (dále *Descartes*).

⁶⁴ „...sensus omnes externos, in quantum sunt partes corporis, etiamsi illos applicemus ad objecta per actionem, nempe per motum localem, propriè tamen sentire per passionem tantum, eadem ratione quâ cera recipit figuram à sigillo. *Regulae*, R. XII, AT, X, 412.

⁶⁵ „Neque hoc per analogiam dici putandum est; sed planè eodem modo concipiendum, figuram externam corporis sentientis realiter mutari ab objecto, sicut illa, quae est in superficie cerae, mutatur à sigillo. Quod non modò admittendum est, cùm tangimus aliquod corpus ut figuratum, vel durum, vel asperum, &c., sed etiam cùm tactu percipimus calorem, vel frigus, & similia. Item in alijs sensibus: nempe primum opacum, quod est in oculo, ita recipere figuram impressam ab illuminatione varijs coloribus indutâ; & primam au[er]riam, narium, & linguae cutem, objecto imperviam, ita novam quoque figuram mutuari à sono, odore; & sapore.“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 412-413.

vnějškem zapříčiněná transfigurace příslušných orgánů vnímajícího. – Pasivita poznávajícího jako tělesné bytosti se však neomezuje jen na povrch jeho těla, kde dochází k *poddávání* se smyslových orgánů vnějšímu působení, k *přijímání* vnějších tvarů. Poznávající jako tělesná bytost si tuto čistě pasivní povahu uchovává i v další fázi poznávacího procesu, jíž je přenášení vtištěných tvarů do tzv. společného smyslu: „...*jakmile je vnější smysl pohnut objektem, přenesse se tvar, který přijal do jisté další části těla, která se nazývá společný smysl (sensus communis)...*“.⁶⁶ Ve společném smyslu dochází k prvnímu zvnitřnění poznatku rozuměného jako figurální změna. Toto zvnitřnění je však jen průnikem (příslušným způsobem modifikované) figurální změny do hloubi lidského těla, umožněným *poddajností* zvláštních tělesných částí. Je *trpěním* tělesného nitra. – Pasivním je však nejen zvnitřňování, nýbrž i osvojování tělesných poznatků: „...*společný smysl hraje roli pečetidla vtiskujícího do obrazotvornosti čili představivosti (in phantasiâ vel imaginatione) jako do vosku ty tvary čili ideje, které přicházejí od vnějších smyslů čisté a netělesné. Ona obrazotvornost je skutečná část těla a má takovou velikost, že její jednotlivé oddíly jsou schopny pojmout více navzájem odlišených tvarů a delší dobu je podržet: a tehdy se stává tím, co nazýváme pamětí (memoria)...*“⁶⁷ Osvojování poznatků = tvarů = idejí (tělesnou) obrazotvorností vystupující jako paměť tak není jejich osvojováním *si*,⁶⁸ nýbrž jen jejich usazováním se v lidském těle, zakládajícím další způsoby jeho trpění: „...*hybná síla neboli samotné nervy mají svůj původ v mozku, kde sídlí obrazotvornost (phantasia), která jimi různě pohybuje, tak jako vnější smyslový orgán pohybuje společným smyslem...*“.⁶⁹ Svět (*nový svět*, *matematoidní extenze*) ve svých proměnách pohybuje vnějšími smysly, vnější smysly společným smyslem, společný smysl obrazotvorností a pamětí, obrazotvornost nervy a skrze ně celým tělem... I z tohoto stručného naznačení

⁶⁶ „...*dūm sensus externus [/] movetur ab objecto, figuram quam recipit referri ad aliam quamdam corporis partem, quae vocatur sensus communis...*“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 413-414.

⁶⁷ „...*sensum communem fungi etiam vice sigilli ad easdem figuras vel ideas, à sensibus externis puras & sine corpore venientes, in phantasiâ vel imaginatione veluti in cerâ formandas ; atque hanc phantasiam esse veram partem corporis, & tantae magnitudinis, ut diversae ejus portiones plures figuras ad invicem distinctas induere possint, illasque diutiùs soleant retinere : tuncque eadem est quae memoria appellatur.*“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 414.

⁶⁸ Termín „*idea*“ *zde* sice Descartes užívá ve shodě s jeho dobovým (neplátónským), především filosofickým užíváním („*Idea*“ was used in a broad sense to denote images, plans, or general notion in a human mind, where the term “mind” is used without clear ontological commitment to a theory of whether the mind is independent of or includes the brain, and without purely intellectual. The term “idea” is found in some philosophical terms as “universal”, “notion” and “conception.” [...] “Idea” was used in *philosophical works* as a technical term that was commonly understood to be equivalent to “image,” “phantasm,” “species,” “sensibilia,” “simulacra,” which, it was generally believed, are *experienced* not by the understanding or intellect but rather by the brain.“ E. MICHAEL, F. S. MICHAEL, *Corporeal Ideas in Seventeenth-Century Psychology*, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 50, No. 1, 1989, s. 31-48, cit. m. s. 32), nicméně jej charakteristicky „*vyostřuje*“: *idea* je pouze „*mechanický = matematoidní otisk*“ v lidském těle/tělese (v posledku v mozku).

⁶⁹ „...*vim motricem sive ipsos nervos originem suam ducere à cerbro, in quo phantasia est, à quâ illi diversimodè moventur, ut sensus communis à sensu externo...*“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 414.

tělesného poznávacího procesu je patrné, že v něm nemůže existovat žádná skutečná činnost, žádné začínání ze sebe. Tělesné poznávání je jedním z řady nitrosvětských dějů a jako takové (samo o sobě) je jen součástí ustavičného „koloběhu“ materie či jejích tvarů, dění bytostně vlastního světu jsoucím po způsobu proměňující se figurálně diverzifikované extenze.

Jako tělesný je tak poznávající člověk plně určovaný, „prostoupený“ vnějškem, světem. Jako rozumový je principiálně svobodný, a to svobodný *od* světa i *ke* světu, primárně k jeho poznávání. Až jako *rozumový* člověk ve vlastním smyslu (i když nikoli nutně správně) *poznává*, osvojuje si (skutečně i jen domněle) poznatky. – Poznávání (osvojování si poznatků) je totiž dle Descartesa až dílem *duchovní síly* (*vis spiritualis*), jež je *reálně* odlišná od tělesnosti⁷⁰ jako takové: „...je to stále jedna a tatáž síla, která zaměří-li se spolu s obrazotvorností na společný smysl, nazývá se viděním, dotýkáním atd., zaměří-li se na samotnou obrazotvornost naplněnou rozličnými tvary, nazývá se vzpomínáním (*reminisci*), zaměří-li se tamtéž, aby vytvořila nové tvary, nazývá se imaginováním či koncipováním (*imaginari vel concipere*), a konečně působí-li sama, nazývá se chápáním (*intelligere*) [...] Proto se také tatáž síla podle různých funkcí (*functiones*) nazývá buď čistý intelekt (*intellectus*), nebo představivost (*imaginatio*), nebo paměť (*memoria*), nebo smyslové vnímání (*sensus*). Vlastním způsobem se však nazývá duch či nadání (*ingenium*), jelikož hned vyvoří v obrazivosti nové ideje, hned se opírá o již vytvořené...“⁷¹ Jako ona sama je tato síla (*spiritus*) čistě činná (*intellectus*), jako vtažená do sféry působení poznávající (bytostně vnějškem určované) tělesnosti je střídavě tvořící i přijímající, činná i trpící.⁷² Lidský duch je tak ve svém základu či ve svém čistém bytí silou (*vis*), či ještě přesněji činností (*agere*) – a poznávání ducha (*animi cognitio*) je takovým poznáváním, ve kterém si duch tento svůj bytostný charakter uchovává (je vždy v posledku příslušným způsobem činný);⁷³ *dobrá mysl* (= univerzální moudrost, metoda) je dílem (sebou samou) uvolněné *rationality* (osvobodivší se spontaneity, svobody „svobodné“ díky sobě samé) jako základu lidského ducha. – Myšlenka *reálně* distinkce ducha a těla pak stanovené charakteristiky

---

⁷⁰ „...vim illam, per quam res propriè cognoscimus, esse purè spiritualement, atque à toto corpore non minùs distinctam, quam sit sanguis ab osse, vel manus ab oculo...“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 415.

⁷¹ „...una & eadem est vis, quae, si applicet se cum imaginatione ad sensum commu[un]em, dicitur videre, tangere, &c.; si ad imaginatione solam ut diversis figuris indutam, dicitur reminisci; si ad eandem ut novasingat, dicitur imaginari vel concipere; si denique sola agat, dicitur intelligere [...] Et eadem idcirco juxta has functiones diversas vocatur vel intellectus purus, vel imaginatio, vel memoria, vel sensus, propriè autem ingenium appellatur, cum modò ideas in phantasià novas format, modò jam factis incumbit...“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 415-416.

⁷² „...haec vis cognoscens interdum patitur, interdum agit, & modò sigillum, modò ceram imitatur.“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 415.

⁷³ Svou *aktivitu* si duch (= původně rozum, spontaneita sama, čistá činnost) může a má uchovat právě tím, že vnáší (ontickou) *jednotu* do rozmanitosti vyvolané v něm „okolnostmi života“, tj. tělesně mediovaným nápoem světa: „Comme la multiplicité des objets n’affecte pas l’unité de l’esprit, mais au contraire la renforce, la totalité des occurrences de la vie requiert l’universalité de la raison...“ P. GUENANCIA, *Descartes*, s. 78.

jen pevně fixuje.⁷⁴ *Dobrá mysl* je takovým stavem substance vlastním způsobem označované jako duch (*ingenium*), ve kterém je její akcidentální sféra (*sensus, imaginatio, memoria*) – ačkoli je vyvolaná vnějším působením mediovaným tělesnou dimenzí poznávání (*sensus, phantasia, memoria*), a potud je důsledkem trpění – ovládaná čili *určovaná* (i když ne rušená) její bytostně aktivní substancialitou, jež se ve své samostatnosti prezentuje jako *intellectus*. – Descartesovský člověk (primárně rozumová bytost) tak není jen „noeticky“ vzato činnou „substancí“ světa jako poznávaného či z pohledu tázání po počátcích viděno jeho „arché“ (je-li ve stavu *dobře myslí*), nýbrž je činnou substancí schopnou aktivně určovat a uspořádávat vlastní akcidentální sféru se všemi příslušnými důsledky. Descartesovský člověk je v posledku *subsistujícím rozumem*.

§ 8 *Onto-theo-logie*

Pravidla pro vedení ducha lze zcela legitimně interpretovat jako zvláštní (implicitní, stínovou) *ontologii*, takovou, která se zabývá nikoli *jsoucnem jako jsoucnem*, nýbrž *jako poznávaným*. A stejně tak je lze interpretovat jako zvláštní (implicitní, stínovou) *theologii* (*aitiologii, protologii*), takovou, která se zabývá nikoli „*počátky a příčinami (archai kai aitiai) jsoucna jako jsoucna*“, ⁷⁵ nýbrž *dobrou myslí* (= univerzální moudrostí, metodou, *mathesis universalis*) jako *počátkem (arché) či příčinou (aitia) jsoucna jako poznávaného*. – Společně s tím však lze v *Pravidlech* vysledovat i náčrt skutečné „regionální“ ontologie *jsoucna* vnější zkušenosti, tj. nauky stanovující bytostné charakteristiky *res extensa*, a korelativní náčrt „regionální“ ontologie *jsoucna*, jemuž tato zkušenost připadá, tj. nauky stanovující bytostné charakteristiky *res cogitans*, v terminologii pravidel *ducha* (*animus, ingenium*).⁷⁶ Explicitní ontologie *zakoušejícího* – a na základě shody se svou přirozeností i *poznávajícího* – *jsoucna* však není a nemůže být *theologií* či *aitiologií*, tj. naukou hledající a poskytující odpověď na otázku po „*počátcích a příčinách*“ *jsoucna jako jsoucna*.

---

⁷⁴ Duch je *reálně* odlišný od těla *stejně*, jako jsou jednotlivé části těla – při neomezené dělitelnosti – *reálně* odlišné od sebe. Srv. Descartesův pozdější výklad *reálné distinkce (distinctio realis)* v *Principech filosofie*: „...ex hoc solo quòd jam habeamus ideam substantiae extensae sive corporeae [...], certi tamen sumus illam posse existere ; atque si existat, unamquamque ejus partem, à nobis cogitatione definitam, realiter ab aliis ejusdem substantiae partibus esse distinctam. Itemque, ex hoc solo quòd unusquisque intelligat se esse rem cogitantem, & possit cogitatione excludere à se ipso omnem aliam substantiam, tam cogitantem quàm extensam, certum est unumquemque, sic spectatum, ab omni aliâ substantiâ cogitante atque ab omni substantiâ corporeâ realiter distingui.“ *Principia philosophiae*, P. I., § LX, AT, VIII, 23.

⁷⁵ ARISTOTELÉS, *Metaphysica*, 1003a 21-32.

⁷⁶ Termíny jsou zde užity anachronicky. *Res extensa* se v *Pravidlech* vyskytuje jen na dvou místech: „...si dicimus figura esse terminum rei extensae...“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 418; „...in omni re extensâ, ut extensâ simpliciter...“ R. XIV, AT, X, 449; *res cogitans* se v nich neobjevuje vůbec.

Tázání po „počátku“ (případně „počátcích“) veškerého jsoucna v jeho vzájemném skloubení v *Pravidlech* chybí.⁷⁷

Nejde však jen o chybění jisté významné filosofické (či *metafyzické*) problematiky (kterou by případně bylo možné dodatečně připojit). V implicitní onto-*theo*-logii jsoucna jako poznávaného je „počátkem“ *dobrá mysl* (= univerzální moudrost, metoda, *mathesis universalis*) – a tato descartesovská *dobrá mysl* je rovněž „kvazi-počátkem“ bytí jsoucna obou „regionů“: (a) *res cogitans*, ducha (tj. sebe samé jako převedené na vlastní substanciální základ) i (b) *res extensa*, materiálního jsoucna. Sama *dobrá mysl* je však přitom jen výrazem *požadavku* po jistotě a evidenci poznatků. – To, co tedy poskytují *Pravidla* jako odpovědi na otázky po povaze poznávajícího (jako principiálně vzato schopného jistého a evidentního poznání) i po povaze poznávaného jsoucna vnější zkušenosti (jako principiálně vzato s jistotou poznatelného), je samo o sobě *nejisté*. Ve svém „co-bytí“ (ve své esencialitě) jsou *duch* i *materiální příroda* poli *jistého* postupu lidské racionality či racionalitou orientované představivosti, avšak ve svém „že-bytí“ (ve své existenci) jsou tato jsoucna *nezajištěná*.⁷⁸

Má-li být poznávající konsekventní ve svém rozvíjení vlastní *dobré mysli* (= univerzální moudrosti, metody), nemůže tuto deficienci přehlížet. – Vědění o nezajištěnosti dosavadních výdobytků racionálního uchopení vnější zkušenosti vystupuje u Descartesa nejprve „negativně“ či „privativně“, a to především v jeho původní prezentaci statusu *nového světa* jako pouhé „bajky“ v *Pojednání o světle*.⁷⁹ Takovéto zdržení se soudu o existenci *matematoidního světa* (a implicitně i jeho korelátu, *ducha* jako ve svém základu *subsistujícího rozumu*) však odporuje původnímu nároku na vynášení „pevných a pravdivých soudů o všem, co se naskýtá“. Na jedné straně je sice toto zdržení výrazem svobody člověka jako *rozumové* bytosti (člověk jím nepodléhá slepému podnětu k přitakání něčemu, co dosud nezná), avšak na druhé straně je rovněž výrazem nedostatečného rozvinutí se a prosazení této lidské svobody vůči věcem. –

---

⁷⁷ Této problematiky se Descartes v *Pravidlech* dotýká na jediném místě, kde má navíc jen exemplární charakter: „Atque etiam multa saepe mecessariò inter se conjuncta sunt, quae inter contingentia numerantur à plerique, qui illorum relationem non animadvertunt, ut haec propositio : sum, ergo Deus est...“ „Denique notandum est, plurimarum propositionum, quae necessariae sunt, conversas esse contingentes : ut quamvis ex quòd sim, certò concludam Deum esse, non tamen ex eo quòd Deus sit, me etiam existere licet affirmare.“ *Regulae*, R. XII, AT, X, 421, 422.

⁷⁸ Zatímco „starý svět“ naivní zkušenosti či její aristotelsko-scholastické pojmové fixace je nejistý pro svou racionální nezajištěnost, je „nový svět“ *univerzální mathesis* (ustavený *abstrakčně-transkriptivním* postupem) nejistý pro své odvození z „raciomorfni kostry“ (běžné) zkušenosti jako takové. Přijetí tohoto – *snadného a jednoduchého* – obecného východiska znamená odmítnutí všeho *skrytého* a může být dokonce (a to do značné míry právem, jen poněkud zjednodušeně) interpretováno jako výraz přílišné důvěry v běžnou zkušenost (*ordinary experience*), a tedy rovněž *naivoty*. Srv. D. M. CLARKE, *The Ambiguous Role of Experience in Cartesian Science*, PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, Vol. One: Contributed Papers, 1976, s. 151-164.

⁷⁹ Srv. zvl. šestou kapitulu *Pojednání o světle*: „Description d'un nouveau Monde ; et des qualités de la matière dont il est composé.“ *Le Monde*, Ch. VI, AT, XI, 31-36.

Autor *Pravidel pro vedení ducha a Pojednání o světle*⁸⁰ tak stojí před úlohou objasnit „že“ *matematoidního světa i sebe coby primárně subsistujícího rozumu*. Musí se, a to v zájmu zajištění *všech* svých metodických výdobytků *jako* poznatků, ptát po „odkud“ – po počátku – sebe sama i světa.

---

⁸⁰ A rovněž dalších spisů (jež předkládaná práce přímo nevyužívá), především *Dioptriky*.